

สังขะจะงาม - สังคมจะดี
จะมีการปกครอง ต้องรองรับการศึกษา

[ผนวก: การศึกษาที่เป็นมาของชาติไทย]

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

(ป. อ. ปยุตฺโต)

ธรรมทานเพื่อการศึกษา

สุพุทธศก ๒๕๖๙

สังคมจะงาม-สังคมจะดี
จะมีการปกครอง ต้องรองรับการศึกษา

[ผนวก: การศึกษาที่เป็นมาของชาติไทย]

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ (ผนวก: การศึกษาที่เป็นมาฯ) - ๒๕๖๘ ๑๐,๐๐๐ เล่ม

- มูลนิธิปัญญาประทีป พิมพ์แจกเป็นธรรมทานเพื่อการศึกษา

แบบปก : พระครูวินัยธร (ชัยยศ พุ่มชูศรี)

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

จากการสนทนาธรรม กับพระพรหมพัชรญาณมุนี (ฉอน ชยสาโร) และคณะศิษย์ เมื่อวันที่ ๒๙ ก.ย. ๒๕๖๘ ได้เกิดเป็นเอกสารเรื่อง "การปกครองจะดี อยู่ที่ทำวัดให้เป็นแหล่งการศึกษา ที่พัฒนาพระและประชาชน"

บัดนี้ มูลนิธิปัญญาประทีป เห็นว่าเอกสารเรื่องดังกล่าว มีเนื้อหาสาระที่เป็นประโยชน์สมควรได้รับการเผยแพร่ในวงกว้าง เพื่อให้ผู้ใคร่ในธรรมและมีเจตนารมณ์ในการพัฒนาการศึกษาของสงฆ์และคนไทยและการศาสนา ได้รับประโยชน์ และร่วมกันน้อมนำคำสอนธรรมสู่การปฏิบัติให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น จึงได้แจ้งขออนุญาตจัดพิมพ์เอกสารเรื่องดังกล่าว เพื่อแจกเป็นธรรมทาน โดยขอพิมพ์เรื่อง "ต้นกำเนิดมหาจุฬาฯ บอกประวัติการศึกษาของชาติไทย" ซึ่งมีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกัน รวมเป็นเล่มเดียวกัน

อาตมาขออนุโมทนากัลยาณันท์ของมูลนิธิปัญญาประทีป ในการบำเพ็ญธรรมทานเพื่อการศึกษาครั้งนี้

ในการนี้ ได้จัดปรับและเพิ่มเติมเรื่อง "การปกครองจะดี อยู่ที่ทำวัดให้เป็นแหล่งการศึกษา ที่พัฒนาพระและประชาชน" ทำเป็นเล่มหนังสือ โดยตั้งชื่อใหม่ว่า **สังฆะจะงาม-สังคมจะดี จะมีการปกครอง ต้องรองรับการศึกษา** ส่วนเรื่อง "ต้นกำเนิดมหาจุฬาฯ บอกประวัติการศึกษาของชาติไทย" ได้คัดตัดตอนมาเฉพาะเนื้อหาความสำคัญ และจัดเป็นส่วนผนวก โดยตั้งชื่อว่า **ผนวก: การศึกษาที่เป็นมาของชาติไทย**

ขอธรรมทานเพื่อการศึกษานี้ จงเป็นปัจจัยแห่งความไพบูลย์แห่งธรรมและปัญญา เพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงและยั่งยืนของประชาชนสืบไป

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตฺโต)

๒๙ พฤศจิกายน ๒๕๖๘

สารบัญ

สังฆะจะงาม-สังคมจะดี

จะมีการปกครอง ต้องรองรับการศึกษา ๑

รัฐหวังจะเอื้อแก่วัด

ให้คณะสงฆ์มีระบบการปกครองพิเศษของตนเอง ๒

ระบบจัดการสังคมของชาวโลก มีการปกครองเป็นใหญ่

ในระบบสังฆะของวัด การปกครองอยู่ในการศึกษา ๖

ชูการปกครองขึ้นมาเด่นขึ้นหน้า

ไม่รู้ตัวว่าได้บังคับชีวิตแห่งการศึกษาให้เลือนรางไป ๑๑

ชีวิตพระคือชีวิตแห่งการศึกษา

ถ้าจะมีการปกครอง ก็ต้องมารองรับงานการศึกษา ๑๙

อารยธรรม ความเจริญที่แท้ ดูที่ไหน วัดด้วยอะไร

๒๘

สังคมนุชนุชย์หมดทั้งสิ้นนี้

คือโลกของสัตว์ที่จะดีจะเลิศจได้ด้วยการศึกษา ๓๗

ผนวก: การศึกษาที่เป็นมาของชาติไทย ๔๓

จะกู้ชาติ กู้ศาสนา ต้องฟื้นการศึกษาขึ้นมาเป็นที่ยืน

๔๓

วังกับวัด บรรจบสาระที่การศึกษา

๔๙

ดูมหาจุฬาฯ เห็นวิวัฒนาการแห่งการศึกษาของชาติไทย

๕๓

มหาจุฬาฯ บนหนทางกันดารเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐ

๖๑

มหาจุฬาฯ ถิ่นแห่งพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาของโลก

๖๘

ชีวิตว่าเป็นมนุษย์ที่พัฒนา ด้วยภาวะของโลกที่รุ่มรวย

๗๔

สังฆะจะงาม-สังคมจะดี จะมีการปกครอง ต้องรองรับการศึกษา*

วันนี้ ๒๙ กันยายน ๒๕๖๘ ย้อนหลังไปหน่อย เมื่อขึ้นต้นเดือนนี้ อาตมาไปพบพระสงฆ์ที่วัด หลังจากผ่านอุบัติเหตุล้มกระดูกสันหลังยุบ แล้วรักษาตัวมาครบ ๖ เดือน แม้ว่าคุณหมอจะยืดเวลาไม่ให้กัมต่อไปอีก ๓ เดือน แต่ได้ตั้งใจไว้แล้วว่า รักษาตัวครบ ๖ เดือนแล้ว จะไปพบพระที่วัด โดยเฉพาะในช่วงเวลาครึ่งปีที่ผ่านมาที่วัดได้มีเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงสำคัญอันพึงรู้เข้าใจและหาหรือเตรียมทำการต่อไป ถึงจะกัมตัวไม่ได้ ก็พอจะหาที่เหมาะสมที่จะพบปะพูดคุยกันได้

ในการไปคราวนั้น มีเรื่องแถมที่ควรพูดถึงด้วย คือระหว่างที่อาพาธรุนแรง ตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคม ๒๕๖๘ นี้ ได้ยินข่าวร้ายมีเรื่องภิกษุในระดับที่เรียกกันว่าพระผู้ใหญ่ หรือพระในวงการปกครองของคณะสงฆ์ จำนวนมาก ประพฤติเสียหายร้ายแรง ส่วนที่ปรากฏเด่นชัด คือในเรื่องเงินทอง และสีกา ถูกสอบสวน ถูกจับ ถูกบังคับให้สึกออกไป เป็นข่าวลือลั่นต่อกันมาหลายเดือน

* สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปยุตโต) สนทนาธรรม กับพระพรหมพัชรญาณมุนี (ฉอน ชยสาร) และคณะศิษย์ ณ ที่พักพื้นอาพาธ จ.สุพรรณบุรี, ๒๙ กันยายน ๒๕๖๘

เรื่องนี้ เห็นได้ว่าเป็นสภาพเสื่อมโทรมอย่างหนัก ซึ่งเกิดขึ้นมาจากความวิปริตผันแปรของระบบการครองชีวิตพรหมจรรย์ ที่โดยเนื้อแท้ เป็นการพัฒนาคนด้วยการศึกษา โดยอยู่ในชุมชนของสพรหมจารี ผู้เป็นกัลยาณมิตรที่จะเกื้อหนุนกันในการศึกษา แต่ได้ค่อยๆ ผิดเพี้ยนผันแปรไปในวิถีทางที่จะกลายเป็นสังคมของมนุษย์ชาวบ้าน ที่อยู่ในวิถีชีวิตของการแสวงหาลาภยศ คือผลประโยชน์และอำนาจความยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นไปด้วยกันกับภัยแห่งการแข่งขัน ช่มเหงครอบงำ ที่มนุษย์เหล่านั้นอยู่กันไปได้ด้วยมีการปกครอง

การปกครองนั้น เป็นโอกาสที่ได้พูดย้ำทบทวนหลักการครองชีวิตพรหมจรรย์ เพื่อพัฒนาชีวิตของบุคคลด้วยการศึกษาในชุมชนสังฆะ ซึ่งสืบทอดหลักการที่จะแผ่ขยายการศึกษา คือการรู้ธรรม และรู้จักปฏิบัติหรือดำเนินชีวิตโดยธรรม ออกไปให้ธรรมแก่ประชาชน เพื่อประโยชน์สุขที่แท้จริงของประชาชนโลก

ที่จะพูดคุยกันวันนี้ ก็คงเข้าแนวกับที่ได้พูดในวันนั้น แต่คงจะได้เสริมเติมบางอย่างให้ชัดเจน

รัฐหวังจะเอื้อแก้ววัด

ให้คณะสงฆ์มีระบบการปกครองพิเศษของตนเอง

บ้านเมืองนั้นเขามีการปกครองให้คนทั้งประเทศอยู่รวมกันได้ ประพฤติปฏิบัติทำการต่างๆ ได้ภายใต้กฎหมายที่เป็นกฎเกณฑ์กติกาอันเดียวกัน พระเณรในวัดในสังฆะ ก็อยู่ในรัฐเป็นพลเมืองของประเทศทั้งนั้น พระเณรจึงอยู่ภายใต้กฎหมายภายใต้การปกครองของบ้านเมืองเช่นเดียวกัน

แต่ที่นี้ ในเมืองไทยนี้ ผู้ปกครองและประชาชนนับถือพระหรือไม่ก็รู้เข้าใจวิถีชีวิตของพระและระบบความเป็นอยู่กิจกรรมการทำงานของพระสงฆ์ที่เป็นชุมชนวัด ซึ่งแตกต่างจากพลเมืองทั่วไป และสังฆะนั้นก็เป็นสถาบันใหญ่มาก บ้านเมืองก็จึงออกกฎหมายมาให้อำนาจและจัดระบบให้คณะสงฆ์มีการปกครองของตนเองในระดับหนึ่ง เหมือนกับแยกออกไปต่างหากอย่างที่ว่าบางทีพูดว่าเป็นอาณาจักรกับพุทธจักร ก็เลยมีพระที่เป็น “เจ้า” ต่างๆ เกิดขึ้นมา ตั้งแต่เจ้าอาวาส เจ้าอธิการ ไปจนถึงเจ้าคณะอะไรๆ สูงใหญ่กว้างขวางขึ้นไปเป็นขั้นตอนตามลำดับ เหมือนกับว่ามอบอำนาจให้พระปกครองกันเอง เป็นระบบการปกครองของคณะสงฆ์โดยเฉพาะ

ผู้ปกครองบ้านเมืองและชาวบ้านชาวเมืองที่มีความรู้เข้าใจดี มิใช่มองจบแค่นั้น แต่โดยรู้เข้าใจอยู่เป็นพื้นฐานว่า พระเถรนั้นก็คือพลเมืองของรัฐนั่นเอง แต่ไปเข้าวัดขอให้พระให้สังฆะรับบวชให้เป็นพระเป็นเณร เมื่อเป็นพระเป็นเณรตามที่ตกลงยอมรับกันโดยธรรมวินัย เขาก็อยู่ใน อยู่ภายใต้การปกครองของคณะสงฆ์ตามที่บ้านเมืองตรากฎหมายให้ไว้นั้น

แต่ถ้าเขาประพฤติเสียหายทำการร้ายเสียความเป็นพระเป็นเณร เขาก็หลุดหล่นพ้นออกมาจากการปกครองของคณะสงฆ์ถึงตอนนี้ ผู้ปกครองฝ่ายบ้านเมืองก็เข้าไปจัดการเอาตัวเขาออกมาจากวัดจากสังฆะ โดยถือว่าเป็นหน้าที่ของฝ่ายบ้านเมืองหรือเป็นความรับผิดชอบของบ้านเมืองนั่นเอง ที่จะเข้าไปเอาคนของตัว คือพลเมืองที่เข้าไปทำร้ายพระทำร้ายวัดนั้น ออกมาเสียให้วัดให้สังฆะปลอดภัยรักษาความบริสุทธิ์ไว้ได้ต่อไป

ทีนี้ ทำไมบ้านเมืองจึงต้องมีการปกครอง มองดูง่าย ๆ แค่นี้ ในชั้นพื้นฐาน พลเมืองของประเทศนั้น อยู่กระจายกันไปในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นหมู่ เป็นเหล่า เป็นกลุ่ม เป็นชุมชนหลากหลายมากมาย ผู้คนในพื้นที่หลากหลายเหล่านี้นี้ ก็ทำมาหากินกันไปต่าง ๆ หาช่องทางทำรายได้ คิดการใหญ่ ๆ น้อย ๆ ที่จะให้ได้ผลประโยชน์ ต่างก็หาให้ตัวได้มากที่สุด ก็เกิดการขัดแย้งแย่งชิงกัน บางคนก็เก่ง เจอช่องทางเปิดให้ ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นได้ ก็ข่มเหงรังแกเอาเปรียบคนอื่นบ้าง ต่อสู้แย่งชิงความเป็นใหญ่กันบ้าง

ในวิถีของการแย่งลาภหายศกันอย่างนี้ ก็จะต้องมีความยุ่งยากเดือดร้อนมากมาย จึงต้องมีการปกครอง ซึ่งผู้ปกครองใช้อำนาจตามที่กฎหมายบัญญัติให้ไว้ ไปจัดการดำเนินการแก้ปัญหา ระงับทุกข์ภัยความเดือดร้อนวุ่นวายนั้น ๆ นั่นคือ การปกครองสำเร็จด้วยอาญา มีอาญา มีอาชญา จนถึงการใช้กำลังแล้วในสายตาของชาวบ้าน ผู้มีสิทธิใช้อำนาจในการปกครองนั้น บางทีก็ปรากฏตัวเป็นเจ้าเป็นนาย เป็นคนใหญ่คนโต

คราวนี้ หันไปดูทางด้านพระสงฆ์ในวัดวาอารามบ้าง ดังได้มาแล้ว พระเณรที่อยู่วัด ก็คือผู้คนพลเมืองของรัฐนั่นเอง สละละเหี่ยวเรือน ออกจากบ้าน ไปหาพระสงฆ์แล้วขอบวชเป็นพระเป็นเณรอยู่ที่วัด

ตามทีว่ำนี เห็นชัด ๆ ว่า คนทั้งหลายที่ออกจากบ้านเรือนไปบวชนั้น รู้อยู่แล้วว่าการออกไปบวชเป็นพระเณรอยู่วัดนั้น จะเป็นอยู่อย่างไรและทำหน้าที่การทำงานอะไร แล้วเขาเองไปขอบวช

ทุกคนที่ออกไปบวชทั้งหมดนั้น รู้เข้าใจและไปอยู่ร่วมกัน โดยมีความมุ่งหมายอย่างเดียวกัน อย่างที่ชาวบ้านรู้สึบบันมา พูดต่อกันมาแต่โบราณว่าไป “บวชเรียน” คือ ไปบวชศึกษาเล่าเรียน พระธรรมวินัย บวชคือเรียน บวชเพื่อเรียน จนกระทั่งกาลนานผ่านไปกลายเป็นประเพณีบวชเรียน ที่ชาวไทยทุกคนเมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปี จะไปบวชเรียนอยู่วัดอย่างน้อยพรรษาหนึ่ง คือ ๓-๔ เดือน จนได้รับกฐินแล้ว ถ้าไม่อยู่ต่อไป ก็ลาสิกขา คือสึกออกมาเป็นทิต เป็นผู้รู้ เป็นผู้ใหญ่ ที่ชาวบ้านนับถือ รู้จักรับผิดชอบ ครอบครัว และพร้อมที่จะเป็นผู้นำของชุมชน ของสังคมสืบต่อไป

เมื่อพระเณรอยู่วัด มีชีวิตแห่งการศึกษา เป็นอยู่ด้วยปัจจัย ๔ ที่ชาวบ้านเลี้ยงแค่พอให้ชีวิตแห่งการศึกษาดำเนินไป (เรียกว่าชาวบ้านอำนวยความสะดวกโดยพร้อมกันนั้น พระก็ให้ธรรมทานสนองตอบ เรียกว่าให้การศึกษแก่ประชาชน) เมื่อพระไม่ทำมาหากินหารายได้ ไม่วุ่นวายกับการหาลาภหายศอย่างชาวบ้าน มีกิจหน้าที่ มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน อยู่กับครูอาจารย์ การปกครองอย่างชาวบ้าน ก็ไม่ต้องมี

พร้อมกันนั้น ก็อย่างที่บ้านรู้กันดีอยู่แล้วว่า โดยพื้นฐาน ความเป็นพระ อยู่ที่มีการมีศีล ดังที่พูดกันเหมือนเป็นคำติดปากว่าพระมีศีล ๒๒๗ คือพระต้องรักษาวินัย โดยเฉพาะหมวดที่เป็นหลักใหญ่ คือในปาติโมกข์ ซึ่งมีสิกขาบท ๒๒๗ ข้อ เมื่อพระรักษาวินัย มีศีลแล้ว ก็คือเป็นผู้ปกครองตัวเองได้ การปกครองอย่างที่บ้านต้องมีนั้น พระก็ไม่ต้องมี

ในเวลาเดียวกัน พระภิกษุทั้งหลายอยู่ในสังฆะ โดยมีหลักการที่ถือสงฆ์คือส่วนรวมเป็นใหญ่ ต้องเคารพสงฆ์ การรักษาวินัย หรือการมีศีลของภิกษุทุกรูปจึงเป็นไปในความควบคุมของสงฆ์ส่วนรวมอย่างเป็นไปเองในตัว

ระบบจัดการสังคมของชาวโลก มีการปกครองเป็นใหญ่ ในระบบสังฆะของวัด การปกครองอยู่ในการศึกษา

จะต้องรู้เข้าใจจำไว้เป็นหลักประธานที่เดียวว่า พระพุทธศาสนาเป็นการศึกษา ชีวิตของพระก็คือการศึกษา ที่เรียกว่าไตรสิกขา คัมภีร์ทั้งหลายบอกย้ำไว้มากมายหลายที่ (เช่น ส.อ.๑/๒๗; นิท.๑.๓๔๔, สงคณิ.๑.๔๖๐) เช่นว่า

ติสฺโส ลิกฺขา สกฺลํ สาสนํ*

การศึกษา ๓ หลัก (ไตรสิกขา) คือพระ(พุทธ)ศาสนา ทั้งหมดทั้งสิ้น

ตามหลักการใหญ่นี้ การเป็นพระภิกษุสามเณร ก็คือการศึกษาชีวิตแห่งการศึกษา ซึ่งเป็นการพัฒนามนุษย์ ในการดำเนินชีวิตเป็นอยู่ การอยู่ร่วมสังคม การมีคุณธรรม มีความสามารถ มีความสุข มีสติ มีสมาธิ จนมีปัญญาถึงขั้นจบการศึกษา และวัดก็คือชุมชนแห่งการศึกษา

* อีกมากมายหลายแห่งหลายคัมภีร์บอกความอย่างเดียวกันนี้ แต่ใช้ถ้อยคำสำนวนต่างไปบ้าง เช่นว่า “ลิกฺขตฺตยสงฺคหํ สาสนํ,” “ลิกฺขตฺตยสงฺคหิตํ สกฺลํ สาสนํ,” “ลิกฺขตฺตยสงฺชาตํ สกฺลํ สาสนํ,” “อิทฺธิลลอิจฺจิตฺตอิปฺปญฺญลิกฺขตฺตยํ สาสนํ นาม”

เมื่อมีชีวิตแห่งการศึกษา และเป็นชุมชนแห่งการศึกษา แล้ว ถ้ายังหวังจะให้มีการปกครอง ก็บอกได้ว่า การปกครองก็แฝงอยู่ในการศึกษานั้นแหละ มันเป็นส่วนประกอบ ส่วนเสริม หรือจะว่าเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการดำเนินการศึกษา ก็ได้ ถ้าการศึกษาดำเนินไปด้วยดี อย่างถูกต้อง การปกครองก็สำเร็จไปเองในตัว แต่เป็นการปกครองด้วยธรรม (ธรรมจักร) มิใช่ปกครองด้วยอำนาจคืออำนาจ (อาณาจักร)

ว่าตามหลักธรรมวินัย ในชุมชนวัด ในสังฆะ บุคคลที่เป็นแกนกำลังขับเคลื่อนการศึกษา ได้แก่ อุปัชฌาย์ ต่อด้วยอาจารย์ หน้าที่ของอุปัชฌาย์-อาจารย์ ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เป็นหลักนำหน้าที่เดียว ก็คือหน้าที่อำนวยการศึกษา แล้วจึงตามมาด้วยหน้าที่ปลีกย่อยมากมายในการเป็นอยู่ร่วมกัน เกื้อหนุนชีวิตของกันและกัน โดยมีไตรสิกขาเป็นเนื้อตัวของชีวิตที่ดี

ที่นี้ ไตรสิกขา คือการศึกษา ๓ หลัก เป็นเนื้อตัวแท้ๆ ของการศึกษา ในระบบการศึกษาของพระสงฆ์ อย่างน้อยก็ **ตั้งต้น** เพื่อให้ไตรสิกขาดำเนินไป โดยมีอุปัชฌาย์ ซึ่งทำอุปัชฌายวัตร คือหน้าที่ประจำที่จะต้องปฏิบัติไม่ว่างเว้น เริ่มด้วย อุเทศ ปริปุจฉา โอวาท และอนุสาสนี ๔ ข้อนี้ เป็นหลักนำหน้าในหน้าที่ของอุปัชฌาย์ ถ้าออกจากอุปัชฌาย์ มาอยู่กับอาจารย์ อาจารย์ก็ต้องทำ ๔ ข้อนี้นั่นเอง

อุเทศ ก็คือ บทตั้ง ตัวบท หัวข้อใหญ่ที่ยกขึ้นแสดงเป็นหลัก ได้แก่พุทธพจน์ คือคำตรัสคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมวินัย เป็นบทตั้ง ที่ว่าจะเรียนกันวันนี้ เมื่อพระเณรที่เป็นนิสิตมาหา อุปัชฌาย์หรืออาจารย์ก็นำเอาพุทธพจน์ เช่นยกพระสูตรนั้นนี้หลักธรรมโน้นนี้ เอามาบอกมาแสดง เป็นบทตั้งว่า วันนี้ เราจะเรียนกันในเรื่องนี้ แล้วก็อธิบายให้เข้าใจเป็นหลักเป็นพื้นฐาน

จากนั้นก็**ปริပ္พจนา** คือถกถามซักไซ้ตอบบรรยายอธิบายกันไปให้ชัดเจนแจ่มแจ้ง รวมทั้งค้นคว้าตรวจสอบ เป็นขั้นของการเรียนให้รู้เข้าใจแม่นยำมองเห็นทางที่จะนำไปปฏิบัติได้ชัดเจน

สองอย่างที่ว่าแล้วนั้น เป็นข้อหลักที่จะให้เข้าถึงเนื้อหาสาระ ที่นี้ ที่เป็นการเสริมประกอบ นอกจากความรู้หลักและเนื้อหาสาระ ก็ออกมาในการประพฤติปฏิบัติ ในการดำเนินชีวิต เป็นอยู่ ได้แก่ **โอวาท** คือ ว่ากล่าว ตักเตือน สั่งสอน ในสถานการณ์ที่ควรระวัง หรือมีเรื่องราวเหตุการณ์สำคัญ ดีร้ายอะไรๆ เกิดขึ้น หรือเฉพาะตัวพระเณรองค์นั้นองค์นี้ไปทำอะไร เป็นอย่างไร ที่ควรจะแก้ไขปรับปรุง หรือได้เห็นได้ยินเรื่องราวอะไรดีร้ายที่ควรบอกกล่าวชี้แจงแนะนำ เช่น เวลานี้เกิดคดีอื้อฉาวในสังคม มีเรื่องพระประพฤติเสียหาย มีอะไรที่ควรจะให้พระรู้เข้าใจและปฏิบัติอย่างไร ก็โอวาท ซึ่งอาจจะเป็นครั้งคราวตามเรื่องราวเหตุการณ์ที่ควรรู้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกให้ควร

ต่อท้ายด้วย **อนุสาสนี** คือตามสอน บางทีก็คล้ายอย่างที่ว่าจ้ำจี้จ้ำไช มีอะไรที่ควรรู้เข้าใจให้แน่นชัดขึ้นอีก มีอะไรที่ควรจะทำจะแก้ไขปรับปรุงจะเพิ่มเติม ก็แนะนำตามสอนไป

หน้าที่หลักของอุปัชฌาย์อาจารย์ ก็คือ ๔ อย่างนี้

ที่จริง ในการทำงานการศึกษานี้ มีการปกครองอยู่ในตัวแล้ว ไม่ต้องมีการปกครองต่างหาก และเป็นการปกครองที่ดีจริงด้วย ไม่ต้องมีการใช้อำนาจ หรืออาณา/อาชญา ไม่เหมือนการปกครองของชาวบ้านข้างนอก ที่ใช้อำนาจบังคับ อย่างบ้านเมืองที่มีการใช้อำนาจลงทัณฑ์ แต่ถ้าเป็นแบบของพระธรรมวินัยนี้ การปกครองก็อยู่ในตัวของการศึกษา อุปัชฌาย์หรืออาจารย์เอาใจใส่ดูแล คอยแนะนำสั่งสอนบอกกล่าว

ทางพระนี้ ใช้คำว่าอาณาบ้างก็มี แต่เป็นโวหารเชิงเทียบเคียง โดยถือพระวินัยนี้เองเป็นอาณา ได้แก่พุทธบัญญัติ ซึ่งถือว่าเป็นคำสั่งของพระพุทธเจ้า แต่พอพูดว่าอาชญา ทั้งที่เป็นคำเดียวกัน ก็เห็นชัดว่าไม่ใช่

ว่ากันไป แม้แต่ในการปกครอง ถ้าจะให้ดี ก็ต้องมีการรู้จักพูดจาให้รู้เข้าใจให้คนใช้ปัญญาพัฒนาปัญญาของเขาที่จะมองเห็นทางปฏิบัติการทำงานที่ดั่งามถูกต้องโดยสำเร็จอย่างดี อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ คือให้เป็นเรื่องของการศึกษาไปด้วย

จะเห็นว่า คำว่าปกครองรัฐ ปกครองแคว้น คำบาลีเป็นกริยาว่า “ปสาสติ” เป็นคำนามว่า “ปสาสน” เป็นคำสันสกฤตว่า “ประศาสน” แปลกันว่า ปกครองบ้าง ว่าการบ้าง เช่นในคำว่า รัฐประศาสนศาสตร์ ผู้ประศาสน์การ ผู้ว่าการ ผู้ว่าราชการ และในภาษาบาลี ท่านก็ไขความว่า “ปสาสตีติ อนุสาสตี” ประศาสน์ ก็คือ อนุสาสน์ เป็นอันว่า ในการศึกษา ความมุ่งหมายของการปกครองก็สำเร็จไปด้วย

นอกจากนั้น ท่านให้ครูอาจารย์มีคุณสมบัติ ๗ ประการ ของกัลยาณมิตร โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบ คือ

๑. ปิโย น่ารัก ชวนใจให้อยากเข้าไปหา ไปปรึกษา
๒. ศรุ น่าเคารพ ให้รู้สึกอบอุ่นใจ
๓. ภาวนีโย น่าเจริญใจ น่าภูมิใจ ชวนใจให้อยากเอา
เป็นแบบอย่าง
๔. วตฺตา จ รู้จักพูด รู้จักชี้แจงแนะนำ เป็นที่ปรึกษาที่ดี
๕. วจนฺทโม อดทนต่อถ้อยคำ รู้จักรับฟัง
๖. คมภีรวมฺจ กถํ กตฺตา แถลงเรื่องล้าลึกได้
๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักจูงไปในทางเสียหาย หรือ
เรื่องเหลวไหลไม่สมควร

เป็นอันว่า เมื่อปฏิบัติตามหลักธรรมวินัย ในการศึกษา ก็มีการปกครองอยู่ในนั่นเอง ซึ่งมีใช่เป็นการปกครองโดยใช้ทักษะใช้อำนาจ

ทีนี้ มิใช่แค่นั้น ที่พูดมาว่าอุปัชฌาย์อาจารย์ทำงาน การศึกษา สอนพระเณรด้วยอุเทศ ปริပ္พชา โอวาท และอนุสาสนี นั้น ท่านยอมให้เรียกว่าเป็นการศึกษา โดยผ่อนให้ แต่ถ้าถือเคร่งครัด ทั้งหมดนั้นเป็นการเล่าเรียน ซึ่งเรียกว่า ปริยัติ คือเป็นการเรียนรู้ได้ข้อมูล รู้หลักการ รู้วิธีการ รู้แผนที่ เป็นขั้นเตรียมที่จะเข้าสู่การศึกษา (สิกขา) ซึ่งเป็นการปฏิบัติ ลงมือทำ ฝึกตนให้ทำให้เป็นอย่างนั้นๆ ได้จริง หรือออกเดินทางก้าวไปจริงๆ

นี่คือ สึกขา/ศึกษา เป็นการปฏิบัติ ต่อจากปริยัติ โดยอาศัย ปริยัตินั้นบอกหลักบอกวิธีบอกทางบอกให้รู้เรื่องที่จะทำ-ไม่ทำ

การศึกษามีใช้แค่เรียนรู้ทฤษฎี อย่างที่คนจำนวนมากในปัจจุบันเข้าใจกันอย่างคลุ้มคลើอ แต่เป็นปฏิบัติการในการพัฒนา มนุษย์ การศึกษานั้น คือไตรสิกขา ได้แก่ *อริสิด* (พัฒนา พฤติกรรมกายวาจาและอาชีวะที่เกื้อหนุนชีวิตแห่งการอยู่ร่วม ชุมชน-สังคม-โลก ให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ) *อริจิต* (พัฒนาจิตใจ ให้เอื้อต่อการพัฒนาปัญญา) และ *อริปัญญา* (พัฒนาปัญญา ยิ่งขึ้นไปให้รู้แจ้งสัจจะ) ดังที่ว่าแล้ว คือมีใช้แค่ปริยัติ

ดูอย่างในระบบการศึกษาของพระณรเมืองไทยนี้ พระณรเรียนพระปริยัติธรรม ทั้งนักธรรม และบาลี ถ้าเก่งมาก อาจจบในราว ๑๑ – ๑๒ ปี แต่ไม่ว่าจะจบเร็วแค่ไหน ก็ต้องศึกษาใน ไตรสิกขาต่อไปจนตลอดชีวิต จึงจะเป็นผู้มีการศึกษา จะจบ การศึกษา ก็ต่อเมื่อเป็นพระอรหันต์ และถ้าพระณรศึกษาใน ไตรสิกขานั้นไปทั่ว ก็แน่นอนว่าจะไม่เกิดมีคำพูดว่า พระพุทธศาสนาเสื่อม ไม่มีปัญหาพระประพฤติเลวร้ายทำลาย พระศาสนาและทำให้เสื่อมเสียศรัทธาของประชาชน

ชูการปกครองขึ้นมาเด่นขึ้นหน้า

ไม่รู้ตัวว่าได้บังคับชีวิตแห่งการศึกษาให้เลือนรางไป

พระพุทธเจ้าตรัสแสดงหลักการที่ถือได้ว่าเป็นหน้าที่ของ พระที่จะให้ธรรม แสดงธรรม แก่ชาวบ้าน คือสั่งสอน เรียกอย่าง สมัยนี้ว่าให้การศึกษาแก่ประชาชน เช่นแห่งหนึ่ง (จุ.อิติ.๒๕/๒๘๗/ ๓๑๔) ตรัสไว้ แปลเอาใจความ ขึ้นต้นว่า:

ภิกษุทั้งหลาย เหล่าชาวบ้านเป็นผู้มีอุปการะ
มากแก่เธอทั้งหลาย บำรุงเธอทั้งหลายด้วยจีวร
บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช แม่เธอทั้งหลายก็
จงเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เหล่าชาวบ้าน จงแสดง
ธรรม...แก่ชาวบ้านเหล่านั้น, คฤหัสถ์และบรรพชิต
อาศัยซึ่งกันและกัน (ด้วยอำมิสทาน และธรรม
ทาน) อยู่ครองชีวิตประเสริฐนี้

พระเนรอยู่วัดก็มีหน้าที่ตามพุทธพจน์ (วินย.๗/๒๐๓/๘๘) ที่
มีความตอนสำคัญว่า

“...บัณฑิตชน เล็งเห็นประโยชน์แก่ตน พึง
สร้างวัด/กุฏิอันธมณีย์ ให้เหล่าภิกษุผู้พหูสูต ได้อยู่
อาศัย, ด้วยใจเลื่อมใสในภิกษุเหล่านั้นผู้ปฏิบัติตรง
พึงจัดถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะ อันเหมาะสม
แก่พวกเธอ พระผู้พหูสูตเหล่านั้นก็แสดงธรรมอัน
เป็นเครื่องปิดเป่าสรรพทุกข์ แก่เขา...”

ตามหลักการทั่วไป พระจะได้จะมีปัจจัย ๔ ก็เมื่อ
ชาวบ้านมีศรัทธาเลื่อมใสแล้วเขาถวาย การที่พระจะขอ หรือ
แม้แต่จะรับนั้น เป็นไปได้ยาก โดยทั่วไป มีพุทธบัญญัติห้าม จะ
ยอมให้โดยปกติก็ด้วยเป็นกรณียกเว้น เช่น ภิกษุเดินทางไกล ถูก
คนร้ายแย่งชิงเอาจีวรไป เหลือตัวเปล่า ทรงอนุญาตให้ขอจีวรได้
แต่ถ้าเขาจะถวายให้มาก ท่านให้รับได้ผืนเดียว ดังนี้ เป็นต้น

ยกตัวอย่างข้อบัญญัติห้ามพระขอข้าวของเครื่องใช้จาก
ชาวบ้าน เช่นว่า (วินย.๑/๕๐๒/๓๓๗)

“...ภิกษุทั้งหลาย โภคทรัพย์ของชาวบ้าน
ทั้งหลายนั้น เขาเก็บหารรวบรวมมาได้ยากลำบาก
มาได้มาแล้ว ก็ยากที่จะดูแลรักษา ภิกษุโมฆบุรุษ
ทั้งหลาย เมื่อโภคทรัพย์เขาเก็บหารรวบรวมมาได้
ลำบาก...ยากที่จะดูแลรักษาอย่างนี้ ก็ยังไปขอเขาว่า
ท่านจง...ให้มีด ให้ขวาน...ให้จอบ...ให้สิ่ว... ...การ
กระทำของพวกเรานั้นไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใส
ของเหล่าชนที่ยังไม่เลื่อมใส หรือเพื่อความเลื่อมใส
ยิ่งขึ้นไปของเหล่าชนที่เลื่อมใสแล้ว...”

ในประเทศไทยนี้ มั่นใจได้ว่า การที่พระกับชาวบ้าน
ปฏิบัติต่อกัน หรือทำหน้าที่ต่อกันอย่างที่ว่ามานี้ ได้เป็นมาอย่าง
จริงจังกยาวนานจนวัดได้เป็นศูนย์กลางการศึกษาของชุมชน ของ
ตำบลหรือหมู่บ้าน เฉพาะอย่างยิ่งได้เกิดเป็นประเพณีบวชเรียน
ที่ได้พูดถึงข้างต้น

ในอดีตนานไกลที่ยืดยาวมานั้น การถึงกันของวัดกับบ้าน
ที่คนไปวัดฟังธรรม เรียนวิชาบางอย่าง สอบถามปัญหาปรึกษา
พระที่วัด ต้องได้เป็นเรื่องที่ชาวบ้านหรือคนทั้งหลายฝากฝังและ
คุ้นชินอย่างมาก จนถึงขั้นให้พวกคนหนุ่มทั้งหลายไปเล่าเรียนที่
วัดโดยบวชอยู่กับพระอุปัชฌาย์อาจารย์ จนเวลายาวนานผ่านไป
กลายเป็นประเพณีบวชเรียน ที่ชายไทยทุกคนเมื่อมีอายุครบ ๒๐
ปี จะไปบวชเรียนอยู่วัดอย่างน้อยพรรษาหนึ่ง คือ ๓-๔ เดือน จน
ได้รับภริณแล้ว ถ้าไม่อยู่ต่อไป ก็ลาสิกขา คือสึกออกมา เป็นติด
เป็นผู้รู้ เป็นผู้ใหญ่ อย่างที่ว่าแล้วข้างต้น

ประเพณีบวชเรียนโดย “บวชพระ” นี้ใหญ่สำคัญแค่ไหน มองเห็นง่ายๆ ที่ว่าเป็นการปฏิบัติในทุกถิ่นทุกที่ทั่วประเทศ นับแต่องค์พระมหากษัตริย์ลงมา ชาวไทยนับว่าทุกคนถือตามประเพณีนี้

สภาพที่วัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาของชุมชน โดยเฉพาะประเพณีบวชเรียนนั้น ชัดเจนเด่นสืบมาจนถึงสิ้นศตวรรษที่แล้ว จากนั้นก็เลือนรางลงไปๆ ได้บอกข้างต้นแล้ว การศึกษาเป็นเนื้อตัวของพระพุทธศาสนา เมื่อการศึกษาเสื่อมหรือเลือนรางลงไป สถาบันพุทธศาสนาหรือวัดทั้งหลายก็มีสภาพที่เหมือนจะสั่นคลอน

สภาพที่เรียกได้ว่าเสื่อมอย่างสำคัญนี้ เห็นได้ชัดตั้งแต่ราวครึ่งศตวรรษมาแล้ว คนมีชีวิตอย่างสมัยใหม่ น้อยคนจะบวชอยู่จำพรรษา ๓ เดือนได้ บวชกันสั้นๆ ๗ วัน ๑๕ วัน จนกระทั่งคณะสงฆ์บอกแจ้ง หรือออกประกาศให้บวชอยู่อย่างน้อย ๑ เดือน หรือลดลงมา ๑๕ วัน แต่ก็ด้านกระแสนี้ไม่ได้ เวลานั้น ในกรุงเทพฯ ที่วัดใหญ่ๆ บางแห่ง เป็นพระอารามหลวง บางทีในพรรษา ไม่มีพระใหม่หรือพระนวกะอยู่เลย ส่วนในชนบท การบวชเรียนกลายเป็นหาได้ยาก พระใหม่บวชเข้ามาแล้ว ไม่มีพระเก่าที่จะเป็นครูอาจารย์สอนให้ได้ ได้แค่เอาหนังสือสวดมนต์มาทางคูสวดกันไปวันๆ หรือบางแห่งได้แค่ช่วยสมภารหรือพระเก่าก่อสร้างซ่อมแซมเสนาสนะ เช่นป็นขึ้นไปช่วยมุงหลังคา

ทั้งที่ารู้เห็นสภาพความเสื่อมที่ว่ามันมานานแล้ว จนถึงเวลานี้ ก็พูดไม่ได้ว่ามีการแก้ไขฟื้นฟู มีแต่ยังเสื่อมลงไปๆ

ในชนบทไม่ห่างไกล แค่วัดในตัวอำเภอ แม้กระทั่งท่านที่เป็นผู้ใหญ่ๆ ในถิ่น ไม่รู้จักคำว่าบวชเรียน บอกว่าไม่เคยได้ยิน ประเพณีบวชเรียน รู้แต่คำว่าบวช และเดี๋ยวนี้ บวชกัน ๓ วัน ๗ วัน บวชเข้าไปอยู่ในวัดแล้ว ไม่เห็นได้อะไร จนมีผู้ที่บวชออกมาแล้ว บอกว่า ไม่รู้ว่าบวชไปทำไม นี่คือเสื่อมถึงขั้นที่คนที่บวช บอกว่า บวชแล้วไม่เห็นมีคุณค่าอะไร เหมือนเป็นโหมะนั่นเอง ควรตื่นตระหนกกันว่า นี่คือใกล้อันตรายแล้ว

บอกแล้วว่า ตามประเพณีนั้น บวชก็เพื่อเรียน การบวชคือการเรียน การศึกษา คือสิกขา เป็นเนื้อตัวของการบวช

การบวชแล้วได้เรียน นอกจากเป็นประโยชน์ที่มุ่งหมายของตัวผู้บวชเองแล้ว ก็จะเป็นสภาพเงื่อนไขที่เร่งเร้าพระเก่า ตั้งแต่พระอุปัชฌาย์พระอาจารย์ ให้ไม่ประมาทในการศึกษาของตนไปด้วย อย่างน้อยต้องพร้อมตลอดเวลาที่จะอำนวยความสะดวกแก่พระใหม่ต่อไปเรื่อยๆ อีกทั้งขยายโอกาสให้พระได้พบปะแสดงธรรมแก่โยมพ่อแม่พี่น้องของพระใหม่และบรรดาชาวบ้านขยายออกไป แลพบบางถิ่นมีประเพณีให้พระใหม่เล่าเรียนแล้ว ไปเทศน์ที่บ้านโยมพ่อแม่อย่างน้อยครั้งหนึ่ง

เมื่อทางการบ้านเมืองปรารถนาดีจะจัดตั้งวางระบบการปกครองให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองโดยประสานกับราชการ ระบบนั้นจะดีได้ ก็ต้องชวนขยายให้ฝ่ายบ้านเมืองนั้นรู้เข้าใจหลักการของพระพุทธศาสนา มองเห็นระบบชีวิตและสมณกิจของวัด อย่างที่บอกแล้วว่าบวชเรียน บวชเพื่อเรียน การบวชคือการศึกษา

ชีวิตพระเณร (รวมทั้งชาวบ้านที่ศึกษาจริงด้วย) นั้น เรียกว่า พรหมจรรย์ (พรหมจรรย์) แปลให้ง่ายว่าชีวิตประเสริฐ แม้แต่จะฉันอาหาร ก็ให้มีสติพิจารณาตระหนักไว้ว่าฉันอาหารนั้นเพื่อเกื้อหนุนพรหมจรรย์ ซึ่งก็คือเพื่อเกื้อหนุนชีวิตแห่งการศึกษา ดังจะขอย้ำคำสำคัญหลักการอีกครั้งหนึ่งจากอีกคัมภีร์หนึ่งว่า (สังคณี.อ. ๔๖๐) “พรหมจรรย์ นาม ติสโส ลิกฺขา สกลํ สาสนํ” = ชื่อว่าชีวิตประเสริฐ คือการศึกษา ๓ หลัก (ไตรสิกขา) เป็นพระศาสนาหมดทั้งสิ้น นี่คือบอกว่า การศึกษาของพระเณรนั้น ไม่ใช่การเล่าเรียนเพื่อรู้วิชาหาเลี้ยงชีวิต ไม่ใช่การศึกษาเพื่อชีวิต ไม่ใช่แค่การศึกษาตลอดชีวิต แต่การศึกษาคือชีวิต ชีวิตเป็นการศึกษาเลยทีเดียว

ดังว่าแล้ว ถ้าจะพูดถึงการปกครอง ก็บอกได้ว่า ใน การศึกษานั้นแหละ มีการปกครองเสร็จในตัวอยู่แล้ว ก็จัดการศึกษาให้ดีก็แล้วกัน แต่ถ้ายังจะเอาการปกครองซ้อนเข้ามา ก็ต้องจัดระบบการ กลไก และระเบียบวิธีปฏิบัติให้เป็นการปกครองที่เกื้อหนุนส่งเสริมการศึกษา รับใช้การศึกษา หรือจะให้งาม การปกครองก็เป็นเครื่องมือของการศึกษา ถ้าปกครองโดยไม่มี การศึกษา ก็คือเป็นโมฆะนั่นเอง

ในทางปฏิบัติ ที่เป็นกันอยู่ ก็มีพระเจ้าคณะผู้ปกครอง หลายท่าน ทำงานปกครองของท่าน พร้อมกับจัดการส่งเสริม การศึกษาอย่างเอาจริงเอาจัง แต่นั่นก็คือสำเร็จด้วยคุณความดี พิเศษส่วนตัวของท่านเอง

ย้อนหลังไปก่อนศตวรรษ ในชนบท ชาวบ้านเรียกเจ้าอาวาสที่ ไม่มีตำแหน่งอย่างอื่นว่า “อาจารย์” เช่นว่า อาจารย์นอบ อาจารย์สว่าง ฯลฯ เท่ากับเป็นครูอาจารย์สั่งสอนคนทั้งถิ่น ทั้งตำบล

ต่อมา การศึกษาเลื่อนรางวัลไป ประเพณีบวชเรียนเหลือแค่ประเพณีการบวช งานบวชนาคเน้นไปที่การแสดงหน้าตา จัดงานใหญ่โต หมดเงินเป็นแสน บวชแค่ ๗ วัน – ๑๕ วัน ก็สึก ไม่ได้เรียนได้รู้อะไรเลย (เวลานี้ ชาวถิ่นบอกว่า บวชแค่ ๓ วัน ๗ วัน) พระที่จะเป็นครูสอน ไม่มี สมภาร คือเจ้าอาวาส หันไปเอาดีด้านการก่อสร้าง บางทีถึงขั้นคล้ายจะแข่งหรืออวดกัน สร้างโบสถ์ใหญ่ๆ สร้างพระพุทธรูปใหญ่ๆ สร้างเมรุงามๆ

ความสัมพันธ์กับชาวบ้านที่มีมาเพื่อการศึกษาพัฒนามนุษย์ เลื่อนรางวัลไปแทบจะสิ้นหาย แต่ขยายออกไปทางด้านพิธีกรรม ขอบจัดงานพิธีที่ใหญ่โตโอฬารตระการตา การสอนธรรมแสดงธรรมเป็นเพียงเรื่องของงานพิธี แล้วก็เอาใจชาวบ้านสนองความต้องการของเขาด้วยการสร้างเครื่องรางของขลัง ที่เกิดมีคำเรียกใหม่ขึ้นมาว่าวัตถุมงคล (คำนี้ยังไม่เข้าในพจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน) มีงานพิธีปลุกเสกใหญ่โต เทพเจ้าของพราหมณ์ของฮินดูก็เข้ามาเด่นยิ่งใหญ่ แทบจะไม่ว่าอะไรเป็นพุทธ อะไรเป็นพราหมณ์ สำคัญอยู่ที่ให้ได้เงินทองเป็นลาภใหญ่

คำว่าอุปัชฌาย์ อาจารย์ ที่เป็นหลักเป็นแกนของงานการศึกษา งามคล้ายไม่ค่อยปรากฏความสำคัญ เหมือนเป็นฐานะที่แฝงหรือซ่อนอยู่ในตัวของท่านเจ้าคณะผู้ใหญ่ที่มีตำแหน่งปกครองต่างๆ เป็นอุปัชฌาย์ได้รับนิมนต์มาบวชพระที่นั่นที่นี้ บวชเสร็จจบพิธีก็กลับไป เรื่องอุเทศ ปริพุจฉา โอวาท อนุสาสนียากที่จะมีโอกาส แม้แต่รู้จัก ก็ดูเหมือนจะไม่ค่อยมี

ที่นี่ เมื่อการศึกษาเล่าเรียนจางลงหรือหายไป ความสัมพันธ์ในฐานะผู้ใหญ่ในตำแหน่งปกครองต่างๆ กับผู้ใต้ปกครองหรือใต้บังคับบัญชา ก็เด่นมากขึ้น การปกครองกลายเป็นเรื่องของความใหญ่โตเหมือนจะเป็นเจ้าเป็นนาย พระเล็กๆ ก็เหมือนจะขึ้นกับพระผู้ใหญ่ ต้องเอาใจใส่ผู้ปกครอง พระเจ้าคณะผู้ปกครองซักจะปรากฏตัวในความเป็นใหญ่เป็นโต ซักคล้ายจะเป็นเจ้านาย ปกครองกันไปๆ มีแต่ภาพของความใหญ่โต แต่เนื้อหาสาระไม่รู้ว่ายู่ที่ไหน ที่ว่านี้ ขอให้ช่วยกันดู เพื่อว่าไม่เป็นดังว่านี้ ก็จะค่อนข้างเบาใจ

อีกอย่างหนึ่ง ตามปกติ เรื่องที่พระจะปกครองกัน ก็ไม่มีอะไรมาก และพระก็ต้องปกครองตัวเองให้ได้ด้วยการรักษาวินัย ไม่เหมือนชาวบ้าน ที่มีเรื่องราวต่างๆ ที่จะควบคุมดูแลมากมาย

สำหรับพระ ได้บอกแล้วว่าเรื่องพิธีกรรมและงานพิธีได้กลายเป็นเรื่องสำคัญเด่นขึ้นมา แพร่หลาย และใหญ่โตหรือมีบ่อยขึ้น แล้วก็พันกันไปกับเรื่องลาภ ตอนนี้ งานปกครองก็มาเน้นที่การจัดระเบียบ และความเคร่งครัดในความเป็นงานเป็นการที่สำคัญ และเรื่องพิธีที่พ่วงไปกับเรื่องเงินทอง

เรื่องเงินทองนี้ ก็มีเรื่องเงินถวายพระ เงินถวายวัด เป็นข้อที่คิดพิจารณากันมาก

ที่จริง มีหลักปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอยู่แล้ว ถ้อยตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง คือ ในขั้นที่เป็นเงินทอง ตั้งแต่ได้รับ ถือเงินไว้ (เก็บรักษา) จนถึงจ่ายเงินนั้น เป็นงานของไวยาวัจกร (คฤหัสถ์ผู้ช่วยเหลือรับใช้หรือทำกิจธุระให้แก่ภิกษุหรือภิกษุณี, บางทีเรียกว่ากับปียการก คือเป็นผู้จัดทำของที่ควรแก่ภิกษุบริโภคร)

ภิกษุเรียกร่องเอาของฉันของใช้จากไวยาวัจกร ผู้จะ
จ่ายเงินที่หายกลวายนั่น จัดหาของนั้นมาถวาย ตามพุทธานุญาต
ที่ว่า “ภิกษุทั้งหลาย มีผู้ที่ศรัทธาเลื่อมใส นำเงินทองมามอบ
ไว้ในมือของกบปียการก สั่งว่า ด้วยเงินทองนี้ ท่านจงถวายสิ่งที่เป็น
กบปียะแก่พระผู้เป็นเจ้า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ยินดี
ของอันเป็นกบปียะ จากเงินทองนั้นได้” (วินย.๕/๘๕/๑๒๑)

พุทธานุญาตนี้เป็นหลักในการทำหน้าที่ของไวยาวัจกร
คือจากหลักนี้ ก็ไปขยายวางวิธีปฏิบัติเป็นขั้นตอนต่อไป

ชีวิตพระคือชีวิตแห่งการศึกษา

ถ้าจะมีการปกครอง ก็ต้องมารองรับงานการศึกษา

ได้พูดมาให้เห็นว่า การแก้ปัญหาพระสงฆ์ระดับสถาบัน
นั้น ไม่ใช่ไปทำให้พระเป็นนักปกครองที่เก่ง หรือปรับปรุงการ
ปกครองของคณะสงฆ์ให้เข้มข้น หรือทำให้การปกครองคณะสงฆ์
คล้ายหรือกลายเป็นระบบราชการเข้าไปเรื่อยๆ มากขึ้นๆ แต่ต้อง
ให้พระฟื้นชีวิตและงานของตัวพระองค์ขึ้นมาให้ได้ คือการศึกษา

อย่างน้อย ให้นึกถึงการจัดการศึกษาขั้นมูลฐานแก่เด็ก
ชาวบ้าน ในรัชกาลที่ ๕ ที่มีประวัติว่า ในฝ่ายพระ สมเด็จพระมหา
สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำเนินการศึกษา ให้พระ
เป็นครูสอนเด็กในวัด และทางบ้านเมือง สมเด็จฯ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นราชการฝ่าย
ปกครอง มิใช่ทำงานปกครองกับวัด แต่เข้ามาเป็นฝ่ายอุดหนุน
หรืออุปถัมภ์ (อาจเทียบคล้ายว่ากระทรวงมหาดไทย คือฝ่าย
ปกครองบ้านเมือง ไปเป็นไวยาวัจกรช่วยพระ)

ส่วนในปัจจุบันบัดนี้ ก็ควรหนุนให้พระผู้ใหญ่ ท่านเจ้าคณะผู้ปกครองทั้งหลาย ไปดูแลการเล่าเรียนศึกษาของพระเถระบ้านนอก ไปหนุนไปพื้นการบวชเรียนของชาวบ้านขึ้นมาให้ได้

คำถาม: ขอตถามเพิ่มเติมที่หลวงพ่อบอกว่า ระบบราชการที่กำลังนำเข้าไปในหมู่สงฆ์นั้น มันจะค้านกับพระธรรมวินัยตรงไหนบ้างครับ?

ตอบ: คือมันกลายเป็นว่า *หนึ่ง* ทำให้พระผู้ปกครองลืมนั่น จะไปบังคับบัญชา จะไปสั่งการอะไรต่างๆ ไม่รู้จักว่าเนื้อตัวของพระศาสนาอยู่ที่การเจริญไตรสิกขา ที่จะต้องฝึกหัดพัฒนากาย-วาจา-อาชีวะ จิตใจ และปัญญา อย่างที่ว่าแล้ว และมันไม่ใช่แค่ปริยัติด้วย เพราะปริยัตินี้เป็นแค่บุพภาค การปฏิบัติอยู่ที่ไตรสิกขา ก็คืออธิศีล อธิจิต อธิปัญญา หมายความว่าต้องเอาใจใส่ในการฝึก ในการเจริญไตรสิกขา

การเรียนปริยัติในห้องเรียน เป็นเพียงให้รู้ข้อมูล รู้ว่าพระพุทธรเจ้าสอนไว้ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างนี้ๆ แล้วก็รู้แผนที่ว่าเราจะไปที่ไหนทางไหน เราจะปฏิบัติอะไร อย่างไร หรืออย่างวินัย ก็รู้สิกขาบท รู้ข้อมูลไว้ เรียกว่าเป็นสูตร เป็นข้อที่ได้สดับไว้แล้วจะได้เอาไปใช้ไปปฏิบัติ นี่คือนิยัตินี้ ซึ่งจะเป็นตัวบอกให้รู้ว่าจะต้องปฏิบัติอะไร อย่างไร จะทำอะไร จะละจะเว้นไม่ทำอะไร

ทีนี้ การปกครองในวัดในสังฆะนี้ จะเอาอย่างการปกครองที่เป็นระบบของราชการไม่ได้ คือ การปกครองในสังฆะนั้น ไม่ใช่อำนาจที่เรียกว่าอาชญา ไม่มีการลงทัณฑ์ ที่ว่าเอาเข้าคุกโบยเขียนทำร้ายอะไรๆ

(ในวินัยของพระ บางทีมีบ้างก็แค่ทัศนกรรมนิดๆ หน่อยๆ เปลี่ยนจากการทำร้าย มาเป็นการทำงานบางอย่างที่เป็นประโยชน์ อาจจะมีการกักบริเวณบ้าง อะไรอย่างนี้ ซึ่งไม่เป็นการใช้อำนาจ หรืออาชญา อย่างบ้านเมือง)

วินัยเป็นอาณาในตัวเอง ก็คือบังคับตัวเอง เพราะวินัยนี้ตัวเองต้องปฏิบัติ ต้องบังคับควบคุมตัวเองได้ ถ้าทำได้จริง ก็คือปกครองตัวเองได้ ฉะนั้น ก็จึงว่า ในระบบของพระสงฆ์นั้น ถ้าจะให้ถูกต้อง ก็คือ จะต้องทำการศึกษาให้ชัดเจนขึ้นมา แต่ตอนนี้เอาการปกครองคล้ายอย่างบ้านเมืองเข้ามา กลายเป็นยิ่งทั้งการศึกษาไปเลย บางทียิ่งเป็นผู้ปกครองใหญ่ขึ้นไป ยิ่งไม่เอาการศึกษา ก็จะใช้อำนาจ จะปลดจะตั้งจะอะไรๆ อย่างนั้น

นี่ก็หมายความว่า พระเองไม่เอาระบบของพระพุทธศาสนา แล้วก็เรียนแค่ปริยัติ เรียนแค่ข้อมูล จบหลักสูตรแล้ว บอกว่าจบการศึกษา ที่จริงไม่ใช่ แค่จบปริยัติ ถ้าไม่ปฏิบัติ ก็ไม่เข้าไตรสิกขา

แล้วเมื่อไปใช้ระบบของบ้านเมืองมาปกครองกัน ไปๆ มาๆ ก็จะกลายไปกลายมาจนกลายเป็นทำนองที่คล้ายเป็นเจ้าใหญ่ นายโต ใช้อำนาจ แล้วยศอำนาจไม่พอ ก็เอาลาภอีก อย่าให้เป็นอย่างของชาวบ้าน ที่ถึงกับกลายเป็นว่าลูกน้องต้องมาส่งส่วย ต้องมาเอาอกเอาใจเจ้านาย แทนที่ว่าเป็นพระผู้ใหญ่ จะไปดูแลวัดเล็กๆ น้อยๆ ในชนบทห่างไกล ที่ไม่มีการศึกษาเล่าเรียน ไม่มีความรู้ และเงินทองก็ไม่มีใช้ ดีๆ ร้ายๆ จะกลายเป็นว่า พวกวัดเล็กๆ น้อยๆ ต้องหาเงินมาให้วัดใหญ่ๆ อะไรอย่างนี้ แล้วมันจะไม่เสื่อมอย่างไรละ

แต่สมมุติว่าเราไม่ทำอะไร ก็ปล่อยไปตามระบบปัจจุบัน ที่ว่าทางฝ่ายการเมืองก็จะมาคุมสำนักพุทธศาสนา แล้วสำนักพุทธศาสนาก็คุมพวกวัดวาอารามต่างๆ มันก็ไม่หลุดไปจากวงจรนี้ได้ ไม่มีทาง ถ้าไม่เข้าใจหลัก จับไม่ถึงการศึกษา

คำถาม: แล้วในแง่นี้ ทางด้านบทบาท ถ้าเป็นมหาเถรสมาคม ซึ่งก็เป็นพระอย่างเดียว พอจะทำอะไรได้ไหมครับ?

คำตอบ: มหาเถรสมาคมก็ต้องเข้าใจสิ ว่าตัวจริงของพระศาสนา คืออะไร ที่เขาเอาการปกครองมาใส่ให้เรานั้น ที่จริงแท้ ระบบของพระพุทธศาสนาเองมีอย่างไร มีใช้ว่า พอเขาตั้งแบบระบบในแนวทางของเขาเข้ามา เราก็รับเอาแบบเขาเลย ควรตั้งหลักให้ดี รู้ว่าของเรามีอยู่แล้ว ตัวจริงของเราอยู่มาอย่างไร แล้วจึงประสานกับระบบที่เขาให้มา ไม่ใช่ประสาน แต่จัดปรับระบบที่เขามานั้นให้มาเป็นเครื่องรักษาของแท้เนื้อในของตัวไว้ให้มั่นคง ถ้าถื้อมตามเขาเข้าทางของเขาไปหมด ต่อไปบ้านเมืองก็จะเข้ามาปกครองพระ ของตัวเองก็จะหดยาย แล้วก็หมดคุณค่าที่เกื้อหนุนกันด้วย

คำถาม: แล้วจะมีทางแก้ไขยังไงบ้างเจ้าคะ?

คำตอบ: ก็ต้องให้ท่านที่เป็นพระผู้ใหญ่เข้าใจหลักนี้ คือต้องไปกับปัญญา ไม่ใช่อยู่กับอำนาจ เดียวนี้เน้นหรือชักจะเพลिनไปกับอำนาจ คือ อำนาจนั้นไปด้วยกันกับการปกครอง เป็นของคู่กัน ปกครองกับอำนาจ แต่ธรรมวินัยนี้คู่มากับการศึกษา

เรื่องการปกครองนั้น พออำนาจมาแล้ว ก็ไปถึงเรื่องเงินทอง ขยายออกไปเป็นอำนาจกับผลประโยชน์ สองอย่างนี้ ก็คืออำนาจคือยศ ผลประโยชน์คือลาภ เป็นลาภกับยศ ๒ อย่าง

เวลานี้ คณะสงฆ์ออกธรรมาภิบาลเป็นสภาพวัดและพระสงฆ์อย่างนี้ทั่วไปหมดแล้วหรือยัง เนื้อตัวพระพุทธศาสนาทำท่าจะไม่เหลือ ใครมองเห็นไตรสิกขาที่ไหนบ้าง ถ้าเป็นอย่างนี้ต่อไปบ้านเมืองก็ต้องยิ่งเข้ามามากับ ยิ่งเข้ามาปกครอง เวลานี้ก็เหมือนกับมีการเรียกร้องว่าบ้านเมืองต้องเข้าไปจัดการ เพราะตัวพระองค์จะหมดสภาพแล้ว ต้องให้บ้านเมืองเข้ามาจัด

ที่จริงไม่ต้องไปรื้อบ้านเมือง อุบาสกอุบาสิกาทั้งหลาย ที่เรียกว่าชาวพุทธทั้งหลายนี้แหละต้องช่วยกันแก้ และต้องแก้ไปด้วยกัน ที่แน่ๆ ในพุทธบริษัทนี้ อุบาสกอุบาสิกาบริษัท กับภิกษุภิกษุณีบริษัทนั้น อิงอาศัยสัมพันธ์กัน ในคราวที่ฝ่ายหนึ่งอ่อนแอเสียหลักหรือพลั้งล้าไป อีกฝ่ายหนึ่งต้องตรึงยืนหลักรั้งตั้งไว้ แต่ต้องมีแก่นมีแกน ถ้าไม่เข้าใจหลักพระธรรมวินัย ไม่ยืนหลักไตรสิกขา ก็จะพียงไปด้วยกัน แล้วก็ล้มไปด้วยกัน

ว่ากันให้ถึงแก่นแท้ อุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา ต้องการให้ระบบชีวิตและกิจกรรมของมนุษย์หมดทั้งโลก พัฒนาเป็นระบบการศึกษา แม้แต่การปกครองนี้ที่จริงว่าโดยพื้นฐานมันมีขึ้นเพื่ออะไร ก็เพื่อให้มนุษย์อยู่กันดีได้โดยไม่ต้องเบียดเบียนกัน ถ้าไหวก็ให้เกื้อกูลหนุนกัน แล้วมันก็จะสภาพพื้นฐานอันเอื้อ เป็นโอกาสให้มนุษย์ทุกคนแต่ละชีวิตที่เกิดมาทั้งที่ จะได้ศึกษาพัฒนาตัวเองให้ตั้งงามขึ้นไปเป็นชีวิตที่ประเสริฐอุดม

ที่จริงที่แท้นั้น การปกครองบ้านเมืองเกิดมีขึ้นเพื่อประโยชน์ที่ว่ำนั้น ไซ้ใหม่ ลองดูแนวคิดพุทธว่าด้วยการเกิดมีการปกครองก็ได้ (อัครัญญสูตร, ที.ปา.๑๑/๖๑-๖๓/๑๐๐)

แล้วอุตมการณ์เพื่อโลกของมวลมนุษย์นั้น ก็ปรากฏในพุทธพจน์เมื่อเริ่มประกาศพระพุทธศาสนา ในการส่งพระสาวกผู้เป็นเสรีชนที่แท้ ออกจากрикแยกย้ายกันไปประกาศชีวิตประเสริฐ เพื่อประโยชน์สุขแห่งพหุชน เพื่อเกื้อหนุนโลก (วินย. ๔/๓๒/๓๙)

ชีวิตประเสริฐนั้นก็อย่างที่บอกแล้ว ก็คือชีวิตแห่งการพัฒนาในไตรสิกขาที่ว่ำนั่นเอง การจัดการสังคมในแง่ด้านต่างๆ รวมทั้งการปกครอง และเศรษฐกิจเศรษฐกิจการนั้น ก็คือเป็นการสร้างสภาพเอื้อให้บรรดามนุษย์แต่ละคนมีความพร้อมที่จะพัฒนาชีวิตในไตรสิกขานั้น ก็แค่นี้เอง

แต่ตลอดประวัติศาสตร์ ระบบการปกครองได้วิปริตผิดเพี้ยนไป แทนที่จะเป็นการช่วยสร้างโอกาสแก่หมู่มนุษย์ บางทีก็ตรงข้าม กลายเป็นการกดขี่บีบคั้นบังคับปิดกั้นโอกาส หรือไม่ก็กลายเป็นช่องทางหรือเป็นเครื่องมือของตัวผู้ปกครองนั่นเอง ในการหาผลประโยชน์ คือลาภ และสร้างความยิ่งใหญ่ คือยศ-อำนาจ การปกครอง นอกจากร้าย ก็กลายเป็นเลือนล่อย ผู้ปกครองไม่รู้เข้าใจความมุ่งหมายหรือประโยชน์ที่แท้จริงของการปกครอง ไม่เป็นการปกครองด้วยไมตรีและมีปัญญา ไม่ช่วยให้บรรดามนุษย์พัฒนาชีวิตของเขาขึ้นไป

ระบบสังคมในโลก ได้มีการปกครองเป็นใหญ่ เป็นตัว ขยับเคลื่อนไหว ให้มนุษย์แย่งชิงผลประโยชน์ และแข่งอำนาจชิงความเป็นใหญ่ ปราบปรามกันไปไม่รู้จบสิ้น แล้วบอกว่าเป็นความเจริญก้าวหน้าของอารยธรรม เกิดอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ แต่ตัวมนุษย์ไม่ได้พัฒนาขึ้นไป ประเทศเล็กประเทศใหญ่ทั้งโลก ได้แค่แย่งชิงอำนาจและแข่งกันหาผลประโยชน์ แล้วก็ครอบงำกัน จมอยู่แค่นั้นเอง

ในอารยธรรมที่จริงแท้นั้น หน้าทีหลัก หน้าทีแกนกลางของมนุษย์ ก็คือต้องพัฒนาชีวิตของตน เริ่มตั้งแต่ให้คนอยู่กันดี นี่คือพัฒนาศีล แล้วก็พัฒนาจิตใจและปัญญา ทำให้ตัวเองเป็นชีวิตที่มีคุณภาพขึ้นมา แค่นี้เริ่มต้น คนก็เริ่มปกครองตัวเองได้ ซึ่งทำให้คนสัมพันธ์กันได้ดี เมื่อมีจิตมีปัญญาที่พัฒนาขึ้นไป ก็นำก็ดำเนินชีวิตขึ้นไปข้างหน้าได้อย่างดี

ถ้าเริ่มต้น แต่ละคนปกครองตัวเองไม่ได้ ก็ต้องวนอยู่กับการปะทะกันแย่งกันขัดกันข่มกันอยู่อย่างนี้ ฉะนั้น เนื้อตัวที่เป็นสาระ และเป็นความมุ่งหมายของการปกครอง ก็คือการศึกษา

นี่คือ ในการศึกษา ก็มีการปกครองอยู่ด้วยนั่นเอง และเป็นการปกครองที่แท้จริงด้วย โดยมีอำนาจของจิตใจและปัญญาของตัวเองมาชี้นำ ไม่ต้องมีใครมาบังคับหรือกำกับ เมื่อคนปกครองตัวให้อยู่กันได้ดีแล้ว ตัวเองของแต่ละคนก็มีโอกาสพร้อมดีที่จะพัฒนาชีวิตขึ้นไป ในวิถีของการศึกษานั้น ให้เป็นมนุษย์ผู้มีชีวิตที่สมบูรณ์ มิฉะนั้นก็ต่างคนต่างแย่งกันอยู่ ได้แค่แย่งกัน ชิงกัน ชูกัน ปราบกัน บังคับกัน ปกครองกัน อยู่กันแค่นี้

คำถาม: การที่จะเปลี่ยนระบบซึ่งเสื่อมมานานแล้ว จากระบบบริหารอำนาจ เป็นระบบเพื่อการศึกษา จะเป็นเรื่องใหญ่มากนะครับ คงทำได้ยากครับ แต่มีอะไรไหมครับ เหมือนจะเป็นก้าวแรกทีบอกว่าจะสามารถทำภายในหนึ่งปีหรือสองปี ที่เป็นก้าวแรกไปสู่ความเปลี่ยนแปลงอันนี้ไหมครับ?

คำตอบ: การที่จะเปลี่ยนแปลงจากการใช้อำนาจปกครอง ไปสู่การศึกษาที่คนรู้จักปกครองตัวเองได้นั้น เวลานี้คงจะฝืนวิถี จึงยากจะเป็นไปได้ หมายความว่า ตามที่เป็นมา การศึกษาของเรา ยิ่งเบนออกไป คือ การศึกษาที่จะเป็นการพัฒนามนุษย์นั้น ในเมืองไทยแต่เดิมมา ก็ยังมีหลักสูตรที่แสดงว่าเป็นสัมมาทิฐิ คือ การพัฒนาเนื้อตัวชีวิตของคน จึงจะเป็นการศึกษา คือในชั้นศีล เช่น การศึกษาเป็นการพัฒนาคนในการทำอาชีพ แต่แล้ววิถีก็ได้เปลี่ยนไป การศึกษากลายเป็นการเตรียมคนเพื่อมารับใช้อชีพ เพื่อมาสนองอาชีพ ไม่ได้พัฒนาคุณภาพในตัวของคน แต่กลับรื้อกลับดันคนให้โลภมาก แย่งชิงให้ได้มาก

เรื่องอาชีพกลายเป็นการสนองเป้าหมายที่ว่าจะหาเงินให้ได้มาก ใครจะหาได้มากกว่า จะได้จะเอาอย่างไรแค่นั้น ก็ให้การปกครองมากันมากำกับเอา เข้าทางของการปกครองพื้นฐานแบบเก่าในการปกครองมนุษย์คนป่า ก็ได้แค่นั้น

มนุษย์ที่ดี ต้องมีคุณภาพอะไรบ้าง? ท่านว่าไว้แล้ว มนุษย์ที่พัฒนาดีแล้ว ต้องเป็นภาวิต ๔ คือ *ภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโต ภาวิตปญโญ* และภาวิต ๔ นั้น ก็มาได้ด้วยไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

อาชีพที่อยู่ในศีล คืออยู่ในการศึกษาด้วย ทำอย่างไรจะให้ อาชีพอยู่ในศีล อย่างง่ายๆ ที่เป็นพื้นฐาน คนไม่ใช่แค่รู้วิธีทำมาหากิน แต่ต้องพิจารณาว่าจะหาเงินอย่างไรด้วย ในขั้นพื้นฐานก็หาเงิน ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยสุจริต อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสหลักกามโกติ ๑๐ ว่าประกอบอาชีพอะไร อย่างไร แล้วก็ดำเนินชีวิตอย่างไร แสวงหาทำให้ทรัพย์เกิดขึ้นอย่างไร เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ไหม เกื้อกูลสังคมหรือไม่ ดูแลรักษาทรัพย์ได้ไหม เอาไปใช้จ่ายทำประโยชน์อะไร และมีทำที่ต่อทรัพย์นั้นอย่างไร คือต้องฝึกคนให้เขาปกครองตัวเองได้ครบทุกด้าน

แต่เดี๋ยวนี้ คนไม่เอาใจใส่ ไม่คำนึง ไข่มุข เออแต่จะหาทรัพย์ให้ได้มากที่สุดอย่างเดียว แล้วก็เอาไข่มุขหรือครอบงำคนอื่นด้วย ไม่มีหลักเลย จิตใจมีทำที่ต่อทรัพย์ให้ถูกต้อง ก็ไม่มี กลายเป็นว่าคนสร้างทรัพย์ขึ้นมาแล้ว ก็สยบต่อทรัพย์ การศึกษาไม่เป็นระบบจริง ไม่มีความชัดเจนว่ามนุษย์เกิดมาแล้วจะให้เขาเป็นอย่างไร ชีวิตที่ดีเป็นอย่างไร คนมีการศึกษามีคุณสมบัติอะไร การศึกษาไม่มีอะไรชัดเลย

ที่เจริญกันอยู่ คือให้หาเงินเก่งๆ ดีละ.. เราได้มีอาชีพนี้ เป็นช่องทางที่จะทำเงินให้ได้มากที่สุด อะไรอย่างนี้ มันไม่ใช่มุ่งเพื่อมีชีวิตที่ดี อย่างอเมริกันในยุคนี้ กลายเป็นว่าภูมิใจที่เจริญขึ้นได้เป็นบริโภคนิยม เป็นสังคมบริโภค มั่งคั่งพร้อมพร้อม มีทุกอย่าง เสพบริโภคกันให้เต็มที่ ให้โลกนี้เป็นขยะไปเลย เป็นเรื่องของ pursuit of happiness วิ่งไล่หาความสุข ทำท่าจะเข้าถึงอุดมคติ แต่ก็ไม่มีความสุขจริงสักที ได้แต่วิ่งไล่กันอยู่ นี่ เรียกว่าเป็นความสนใจที่ได้เป็นสังคมบริโภค เป็น consumer society

แล้วก็ไม่ใช่แค่ไม่มีความสุขสมใจสมจริงเท่านั้น พอเป็น consumer society ก็เริ่มซี้เกียจ เอาแต่จะบริโภคอย่างเดียว พวกคนอเมริกันรุ่นเก่าก็มาตำหนิอเมริกันรุ่นใหม่ว่า พวกนี้ซี้เกียจ ไม่มี work ethic ลืมพื้นฐานของตัวที่เคยภูมิใจว่ามี work ethic อย่างดี แต่ตอนนี้ไม่เหลือ หันไปเกียจคร้าน เอาแต่กินแต่เสพ ทำให้อเมริกาเสื่อมลงไป ไม่แค่นั้น ใจก็อ่อนแอ กระวนกระวาย เครียด เหนงา หวาดระแวง ถึงกับจะเอาปืนมายิงคนได้ง่ายๆ

เป็นอันว่า อารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ ก็ไม่ไปไหนเลย ไม่สมจริง ที่จะเรียกว่าเป็นอารยธรรม เป็นแค่ระบบความเจริญที่ทำให้มีอำนาจยิ่งใหญ่ที่สุด แล้วก็ครอบครองผลประโยชน์ได้มากที่สุด เห็นกันอยู่กันแค่นี้ แล้วก็ต้องแย่งชิงอำนาจ แข่งกันว่าใครจะใหญ่กว่ากัน ก็เป็นวิถีของอารยธรรมเช่นที่เรียกกัน ก็ต้องถามว่าอารยธรรมวัดด้วยอะไร อะไรวัดว่านี่เป็นอารยธรรม และเจริญอย่างไร แค่นี้ ถึงจะเป็นอารยธรรม

อารยธรรม ความเจริญที่แท้ ดูที่ไหน วัดด้วยอะไร

ที่จริง ความเจริญก้าวหน้าทั้งหลายเป็นส่วนประกอบ ตัวอารยธรรมต้องมาดูที่ชีวิตของคน จะเป็นอารยธรรม คนก็ต้องเป็นอารยะ แล้วคนอย่างไร คนมีคุณภาพอย่างไร จะเป็นอารยะ หรือเป็นอริยะ อารยะ กับอริยะ คือคำเดียวกัน อารยะเป็นคำสันสกฤต บาลีเป็นอริยะ ฝรั่งเศสเรียกว่าอารยัน คำเดิมคืออันเดียวกัน

ดูอย่างพระพุทธเจ้าทรงผ่านพบมาแล้ว มนุษย์พวกที่เป็นชนเผ่าอารยะ (= อริยะ, อารยัน) ยกกันเข้ามาในชมพูทวีป ครอบครองเข้ามาชนะเข้าครอบครองอินเดีย

คนเผ่าอารยะ-อริยะ (ฝรั่งเรียกตามไวยากรณ์ในภาษาของเขาว่า อารยัน) ผู้ชนะ ก็เรียกตัวว่าเป็นคนเจริญ แล้วก็มาแบ่งคนในสังคมอินเดีย แยกว่าพวกตนเป็นอารยะ มีตั้งแต่เป็นแพศย์ แล้วก็ป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ รวม ๓ วรรณะ แล้วก็เหยียดคนพวกเจ้าถิ่นเดิม ว่าเป็นศูทร เป็นคนต่ำ เป็นอนารยะ

แต่พระพุทธเจ้าไม่ยอมรับด้วย ตรัสว่า มิใช่เข้าไปเทียวหิงสา คือฆ่าฟันเบียดเบียนคนอื่นแล้วจะเป็นอริยะหรืออารยะ แต่ต้องอหิงสา ไม่เบียดเบียน ไม่ข่มเหงใครๆ จึงจะเรียกได้ว่าเป็นอริยะ หรือเป็นอารยะ ที่นี้เทียบกัน พระพุทธเจ้าตรัสคาถาว่า

น เตน อริโย โหติ เยน ปาณานิ หิสติ
อหิสา สพุพปาณานํ อริโยติ ปุจฺจติ

คนจะเป็นอริยะ/อารยะเพราะฆ่าฟันสังหารผู้คนทั้งหลายก็หาไม่ แต่เพราะอหิงสาไม่เบียดเบียนชีวิตทั้งหลาย จึงเรียกว่าเป็นอริยะ/อารยะ

แล้วอารยธรรม ก็คือคุณสมบัติ ความเป็นอยู่ ภาวะการดำเนินชีวิตกิจกรรมนี้ ของคนที่เป็นอริยะ เป็นอารยะนั้น

คานานี้ บอกว่า ด้วยอหิงสา คนจึงจะเป็นอริยะ แล้วก็มาพัฒนาระบบอริยะด้วยการศึกษา ที่เป็นไตรสิกขา นี่คือการเปลี่ยนใหม่เลย ไม่ใช่เกิดมาในภพภวนั้นแล้วจะเป็นอริยะ แต่คนที่เกิดมาแล้ว มีการศึกษา จึงจะเป็นอริยะ เริ่มตั้งแต่โสดาบันขึ้นไปอย่างน้อยเป็นกัลยาณปุถุชน ตามพุทธพจน์ที่ว่า “สิกขตติ เสขอ” เพราะศึกษา จึงชื่อว่าเสขอ คือผู้ศึกษา หรือนักศึกษา พอเป็นเสขอ ก็เป็นอริยะ เป็นอารยะ

นี่คือ คนที่เป็นอริยะ คือคนที่ศึกษา เรียกว่าเสขะ เป็นผู้ศึกษาไปจนจบการศึกษา เมื่อจบการศึกษาแล้ว ก็เป็นอเสขะ แปลว่าไม่ต้องศึกษาอีก ทั้งเสขะ และอเสขะ นั้นแหละเป็นอริยะ

ตามหลักพุทธธรรม คนจะต้องศึกษา การศึกษาคือชีวิตที่ดีของมนุษย์ แล้วด้วยการศึกษานั้น มนุษย์ก็จะเป็นอริยะ เป็นอารยะได้จริง อริยธรรม หรืออารยธรรมที่แท้จริงจะเกิดขึ้น แล้วที่นี้ในสังฆะ ในคณะสงฆ์เอง ถ้าไม่จับไม่ถือหลักนี้ไว้ ไปเที่ยวรับเอาการปกครองของบ้านเมืองเข้ามา ตัวเองก็จะหมดเนื้อหมดตัว

ก็จึงต้องขอให้จำไว้เป็นหลักแกนกลาง จะแก้ปัญหาเสียหายวุ่นวายที่ร้ายแรงได้ มีคำตอบสั้นๆ ง่ายๆ ว่า “ติสุโส ลิกขาสกถ์ สาสนั” แค่นี้นิดเดียวจบพระศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้น พุทธศาสนาทั้งหมดทั้งสิ้นอยู่ที่นี้

คำถาม: แต่ความหมายของคำว่าศึกษา ในความเข้าใจของคนทั่วไป เข้าใจว่า คือศึกษาเล่าเรียน ซึ่งในความเป็นจริง มันคือเรื่องของการฝึกตน พัฒนาชีวิตของตัวเอง ไข่ไข่มุมเจ้าค่ะ

ตรงนี้ ถ้าถามว่า ที่โรงเรียน เด็กช่วยเหลือตัวเอง ดูแลตัวเองได้ดีมาก กินข้าวเอง แต่งตัวเอง นั่นแหละการศึกษา คือทำหน้าที่ของตัวเองได้ดีมากๆ แต่พอกลับไปบ้าน เราอยากจะให้เด็กดูแลตัวเองที่บ้าน แต่เขาก็ทำไม่ได้ พ่อแม่ก็ไม่ได้มีความเข้าใจ ยกเว้นเฉพาะที่พ่อแม่จะยอมให้ลูกทำ จะมีประมาณยี่สิบเปอร์เซ็นต์ที่พ่อแม่ยอมให้ลูกทำ ให้ลูกดูแลคนอื่น ดูแลปู่ย่าตายาย หรือช่วยเหลืองานบ้าน แต่ส่วนใหญ่แล้วไม่ได้ทำ ไม่รู้จักฝึก ไม่รู้จักหัด ไม่มีการฝึกเลย ซึ่งผู้ใหญ่

จำเป็นที่จะต้องเข้าใจ และเห็นประโยชน์เห็นคุณค่า แต่เขา
ไม่ได้เห็น เด็กกลับบ้าน เขาก็เห็นว่าลูกเหนื่อย ตัวเขาเอง
ทำงาน ก็เหนื่อย เขาก็เลยไม่ได้คิดที่จะฝึกลูก มันก็เลยเป็น
อะไรที่เดินไปก้าวหนึ่งแล้วก็ถอย เด็กกลับมา พออยู่ที่
โรงเรียน ก็ทำได้หมดทุกอย่าง

ตอบ: นี่แหละก็ต้องให้เข้าใจเนื้อหาตัวจริงของการศึกษา
การศึกษาเริ่มต้นที่ศีล ศีลก็ปกครองตัวเองได้ คนไม่รู้จักปกครอง
ตัวเองแล้ว จะไปฝึกไปพัฒนาอะไรได้ แต่ถ้ามีศีลปกครองตัวเอง
ได้แล้ว ทีนี้ก็พัฒนาก้าวหน้าไปสิ เข้าไปพัฒนาจิตใจ ขึ้นไปพัฒนา
ปัญญา จนเป็นภาวิต ๔ กันเลย ถึงขั้นเป็นพระอรหันต์ ก็อยู่ที่
พัฒนานี้เอง จะได้เป็นภาวิตกาโย ภาวิตสีโล ภาวิตจิตโต
ภาวิตปัญโญ ถ้าคนมีกาย - มีศีล - มีจิต - มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว
ก็จบ แล้วก็มาบรรจบกับธรรมีย์

คำถาม: อ้าว ธรรมีย์จบที่นี้ด้วยหรือ นี่คือที่พระพุทธเจ้าตรัสถึง
สิ่งแวดล้อมใช่ไหมครับ?

ตอบ: เริ่มต้น พระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ เสด็จมาถึงมาพบถีนอุรุ
เวลา บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงพอพระทัยตรัสว่า “ธรรมโย วต
ภูมิภาโค” - ว่า ผืนแผ่นดินถิ่นนี้ ธรรมีย์จริงหนอ มีไพโรสณธรรม
รื่น น่าชื่นบาน ทั้งมีแม่น้ำไหลผ่าน น้ำใส เย็นชื่นใจ...เป็นถิ่นฐาน
อันเหมาะสมจริงหนอที่จะบำเพ็ญเพียร...

หลังตรัสรู้แล้ว เสด็จจาริกไปที่โน่นที่นี้ ก็ตรัส ปราภฏอยู่
เรื่อย พระองค์ทรงชื่นชมธรรมีย์

บรรดาสภาพรมณีนั่น รมณีย์ที่ยอดสุด ก็คือผู้ที่ได้ศึกษาแล้ว เป็นมนุษย์รมณีย์ (ส.ส.๑๕/๙๒๑/๓๔๑) ซึ่งไปที่ไหน ก็ทำให้ถิ่นแดนนั้นเป็นรมณีย์ไปด้วย ไปสร้างบรรยากาศที่สงบร่มเย็นปลอดภัยมีความสุข ไปแผ่ธรรมแผ่ปัญญาแผ่การศึกษาแก่คนอื่น ๆ

เรื่องที่เล่ามานี้ บอกหลักการว่า มนุษย์ ซึ่งเป็นสัตว์ที่ต้องศึกษานั้น พึงอยู่อาศัย ปฏิบัติกิจหน้าที่ ทำการทำงาน อยู่ในถิ่นแดนที่รมณีย์ ประเทศ ถิ่น ดินแดน หมู่บ้าน ชุมชน สังคมใดๆ ไม่ว่าจะเรียกกันว่าเจริญแค่ไหน ถ้าไม่รมณีย์ ก็ไม่น่าอยู่ ควรละเว้น หรือไม่ก็ต้องช่วยกันจัดช่วยกันทำให้รมณีย์ ให้เป็นถิ่นที่ควรอยู่ศึกษา

ดังที่รู้จักกันถือกันมาแต่ไหนแต่ไรว่า วัดเป็นถิ่นรมณีย์ เช่นว่า พระเชตวัน (วัดที่พระพุทธเจ้าประทับ) นั้น รมณีย์ยิ่งนัก (“อติรมณียํ ตํ เชตวัน...”) ญาติโยมนิมนต์พระให้อยู่จำพรรษาที่วัดของตัว ก็พูดทำนองนี้ว่า “ขอพระคุณท่านจงอภิรมย์อัมพาฏกวัน อันรมณีย์ ในถิ่นไพรสณฑ์นี้เถิด”

พระบางรูปเที่ยวหาที่จำพรรษา ยังหาที่ตกลงไม่ได้ จนถึงวันเข้าพรรษา จำเป็นต้องยุติ พอเจอวัดแห่งหนึ่ง จึงเข้าไปขอที่อยู่ แต่เป็นธรรมดาว่า เมื่อถึงวันเข้าพรรษา วัดทั้งหลายก็ได้จัดแจกเสนาสนะกุฏิวิหารกันเสร็จไปแล้ว ท่านว่า พระเจ้าการพิงบอกแจ้งแก่พระรูปนั้นว่า “ท่านขอรับ เสนาสนะจัดกันเสร็จแล้ว สงฆ์เข้าพรรษาแล้ว วัดเป็นรมณีย์ บรรดาที่ต่างๆ ท่านประสงค์อยู่ที่ใด ก็จงอยู่ที่นี่เถิด” (คำนี้จำ บอกที่มาไว้, วินัย.อ.๓/๓๔๗๓)

ถ้าพูดรวบรัดก็บอกว่า มนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา
ทั้งหมด ควรอยู่ในโลกที่ร่มเย็น เหมือนพระอยู่ในวัดที่ร่มเย็น จึงควร
อนุรักษ์ผืนแผ่นดินให้ร่มเย็น แล้วก็จะอยู่ในวิถีของอารยธรรมที่แท้

ถิ่นแดนร่มเย็น มีคุณสมบัติ ๔ คือ

๑. มีน้ำอุดม พร้อมร่มพฤษา (นาบุญทกสมบัติ)
๒. พื้นดินงามตา น่าดูน่าเดิน สะอาด ปราศขยะ
ปลอดภัย ได้แดดได้ลม (ภูมิภาคสมบัติ)
๓. ไม่มีคนร้าย ได้เสวนากัลยาณชน (บุคคลสมบัติ)
๔. มีทางไปไม่ลำบาก ให้ถึงโดยสวัสดิ์ (คมนาคมสมบัติ)

ถ้าเป็นบ้านเมือง ก็เติมข้อ สุลภปัจจัยตา (มีปัจจัยยังชีพ
พร้อมหาได้ง่าย) สำหรับวัด อาจเติม วิเวกปติรูปตา (เป็นที่
เหมาะแก่วิเวก) ให้เป็นข้อเน้น

เป็นอันว่ามาบรรจบกันแล้ว ถ้าไหว ก็ทำแผ่นดินนี้ ให้
เป็นโลกที่ร่มเย็น แล้วก็จะเป็นที่เหมาะสำหรับมนุษย์ซึ่ง
เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษา ซึ่งพัฒนาขึ้นไปสูงสุดได้เป็นมนุษย์ร่มเย็น
และก็มาบรรจบกันกับหลักการศึกษาแห่งไตรสิกขา ที่มนุษย์จบ
การศึกษา ก็เป็นภาวิต ผู้ได้พัฒนาครบ ๔

ขอบอกคำอธิบายของ “ภาวิต ๔” ไว้ คือ

๑. ภาวิตกาย มีกายที่พัฒนาแล้ว (=มีกายภาวนา) คือ มี
ความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและเกิดมี
ผลดี เริ่มแต่รู้จักใช้อินทรีย์ เช่น ตา หู จมูก ฟัง เป็นต้น อย่างมีสติ ดู
เป็น ฟังเป็น ให้ได้ปัญญา ให้เกิดมีสภาพจิตที่ติงามเป็นกุศล ตั้งแต่
ได้ขึ้นชมธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่ร่มเย็น บริโภคปัจจัย ๔ และสิ่งของ
เครื่องใช้ ตลอดจนเทคโนโลยี อย่างฉลาด ได้ผลตรงเต็มตามคุณค่า

๒. **ภาวิตศีล** มีศีลที่พัฒนาแล้ว (=มีศีลภาวนา) คือ มีพฤติกรรมทางสังคมที่พัฒนาแล้ว ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนเวรภัย ตั้งอยู่ในวินัย และมีอาชีพะที่สุจริต มีความสัมพันธ์ทางสังคม อยู่ในโลกอย่างเกื้อกูลสร้างสรรค์และส่งเสริมสันติสุข

๓. **ภาวิตจิต** มีจิตที่พัฒนาแล้ว (=มีจิตภาวนา) คือ มีจิตใจที่ฝึกอบรมพัฒนาดีแล้ว พร้อมคุณธรรม เช่น มีเมตตา กรุณา เอื้ออารี มีมุทิตา มีความเคารพ สุภาพอ่อนโยน ซื่อสัตย์ กตัญญู พร้อมด้วยจิตใจที่เข้มแข็งมั่นคง มีความเพียรพยายาม กล้าหาญ อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต มีจิตใจที่ร่าเริง เบิกบาน สดชื่น เอิบอิ่ม ผ่องใส สงบ เป็นสุข

๔. **ภาวิตปัญญา** มีปัญญาที่พัฒนาแล้ว (=มีปัญญาภาวนา) คือ รู้จักคิด รู้จักพิจารณา รู้จักวินิจฉัย รู้จักแก้ปัญหา และรู้จักจัดทำดำเนินการต่างๆ ด้วยปัญญาที่บริสุทธิ์ ซึ่งมองดูรู้เข้าใจเหตุปัจจัย มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ตามที่มันเป็น ปราศจากอคติและแรงงูใจแอบแฝง เป็นผู้ที่กิเลสครอบงำบัญชาไม่ได้ เป็นอยู่ด้วยปัญญารู้เท่าทันโลกและชีวิต เป็นอิสระ ไร้ทุกข์

เท่าที่มองผ่านๆ มา ตั้งแต่บ้านเมืองเอาการปกครองเข้ามาช่วยวัด ก็มีแต่ในรัชกาลที่ ๕ ที่การปกครองของมหาดไทย เข้าไปช่วยวัดให้มีกำลังจัดการศึกษาให้แก่ลูกหลานชาวบ้าน และการศึกษาของพระเณรด้วย จะเรียกว่าใช้การปกครองเป็นเครื่องมือของการศึกษา ก็ได้

ในสมัยต่อมา คณะสงฆ์รับแบบแผนการปกครองของรัฐเข้ามา การศึกษาพื้นฐานของวัด ก็อ่อนแอ แข็งขึ้นได้เป็นหย่อมๆ ที่สำคัญอย่างที่ว่าแล้ว แทบจะ 모르ตัวกันเลยว่าประเพณีบวชเรียนแทบจะสูญสิ้น

อย่างน้อยจะต้องปรับปรุงพัฒนาการปกครองของคณะสงฆ์ให้เป็นระบบที่รองรับเงื่อนไขรับใช้การศึกษา หรือจะให้ถามก็ให้เป็นเครื่องมือ หรือเป็นมือของการศึกษาอย่างที่ว่า และไม่ใช่อยู่แค่ปริยัติ แต่ให้คืบไปในไตรสิกขา

ในสภาพที่พระที่วัดเสื่อมลงไปได้ขนาดนี้ ถ้าไม่ตื่นตัวขึ้นมาจัดปรับให้ถูกต้อง อาจถึงกับเป็นเป็นสัญญาณแห่งความล่มจมของประเทศ หมายความว่า ถ้าประเทศนี้เสื่อมแย่อยู่อแล้ว จะต้องฟื้นเนื้อตัวของวัดขึ้นมา ไม่ใช่เอาแบบของบ้านเมืองที่เสื่อมอยู่แล้วมาใส่วัดอีก จะกลายเป็นเสื่อมกำลังสองไป

อันนี้คิดว่าช้าไม่ได้ บ้านเมืองจะไปกันใหญ่ นี่คือหลงทางแล้ว เอาการปกครองมาเป็นใหญ่ ก็คือมันไม่ไหวแล้วนั่นแหละ จึงต้องปกครอง ไขไหม มนุษย์อยู่กันดีไม่ได้ ก็เลยต้องปกครอง จะปกครองได้ ก็ต้องใช้อำนาจ เมื่อไม่ใช้อำนาจ แก่ไม่อยู่ในอำนาจ ก็ลงทัณฑ์ไขไหม นี่ก็ต้องระวัง เดียวจะกลายเป็นการเบียดเบียนไปเสีย

ทีนี้ ถ้ามีการศึกษาตามหลักไตรสิกขา ก็ค่อยๆ ปกครองตัวเองได้ แล้วก็พัฒนาขึ้นไปในศีล จิต ปัญญา ขึ้นไปสู่ความเป็นภาวิตส์ได้ เป็นคนที่พัฒนาแล้ว ก็เข้าไปในทางที่จบได้

พูดไปมากแล้ว จุดสำคัญที่จะแก้ปัญหาคือความเสื่อมของพระ (และของโยมด้วย) ในปัจจุบัน อยู่ที่จะต้องเริ่มเอาจริงเอาจังกันในชั้นพื้นฐาน ที่อย่าดูถูกว่าเป็นเบื้องต้นนี้ก่อน คือ

ตามพุทธพจน์ที่ยกมาให้ดูข้างต้น พูดได้ว่า พระภิกษุทุกรูปมีหน้าที่หลักประจำตัว ที่จะต้องให้ธรรมแก่ชาวบ้าน สอนธรรมแก่ประชาชน และโดยสอดคล้องกับประเพณีของประเทศไทยนี้เอง จะต้องฟื้นฟูการบวชเรียนเดือนหนึ่ง ถึงสามเดือน ของประชาชน ตั้งแต่ชาวบ้านในชนบทขึ้นมาให้ได้ โดยให้การบวชมีความหมายเป็นการได้เรียน ให้รู้หลักธรรมวินัย ที่เหมาะจะช่วยให้ช่วยสังคมไทยยุคปัจจุบัน

เมื่อพระใหม่บวชเข้ามาต้องได้เรียน ก็มีการจัดเตรียมพระเฝ้าที่อยู่วัดนั้นๆ ให้มีความรู้ความสามารถ เอาแค่พร้อมที่จะสอนธรรมวินัย แก่พระใหม่ที่บวชเรียนระยะสั้นนั้นได้ ให้พระในวัดตามชนบทห่างไกล แต่มากมาย ที่มีพระแค่วัดละ ๒-๓ รูป ก็สามารถสอนพระใหม่เหล่านั้นได้ พระแม้จะน้อย ก็จะเป็นพระที่มีคุณภาพ ถ้าทำไม่ได้ ก็ไม่ทราบว่าจะมีการปกครองกันไปทำไม

การสอนพระใหม่ได้นั้น ก็ให้ก้าวไปพร้อมกับการที่วัดเป็นแหล่งการศึกษาของประชาชน ให้พระพร้อมที่จะให้ธรรม แสดงธรรมแก่ชาวบ้าน เอาใจใส่สอนธรรม เป็นที่ปรึกษาของชาวบ้านได้ ไม่ใช่แค่เทศน์กันไปในงานพิธี

คำถาม: พอเขาศึกษา เขาก็เริ่มปกครองตัวเองได้ ก็คือรู้จักดำรงชีวิตว่าอย่างไรจะถูกต้องใช่ไหมครับ คือพร้อมที่จะดำรงชีวิตเป็นอยู่เองได้

ตอบ: ตอนแรกก็คือการปกครองตัวเอง ดูแลตัวเอง จัดการตัวเอง ได้ว่าจะทำอะไร ไม่ทำอะไร ก็คือต้องมีปัญญาเข้าใจที่จะทำ เพราะฉะนั้น อย่างที่ว่ามาแล้ว ตั้งแต่เป็นเด็กเล็กเด็กน้อย แต่โบราณมา ในครอบครัวนี้ ตื่นเช้า แม่ก็ให้ลูกหัดเก็บที่นอนหอม มุ้งของตัวเองให้เรียบร้อย อันนี้เป็นมาแต่โบราณใช่ไหม ตื่นนอน ก็ต้องเก็บที่หลับที่นอน ม้วนเสื่อเก็บเข้าที่เรียบร้อย ทำเป็นกิจวัตร นี่คือโบราณเขาเลี้ยงลูกกันมาอย่างนี้

เดี๋ยวนี้เสื่อมลงไป กลายเป็นว่า เลี้ยงลูก คือแล้วแต่ลูก และจะเอาใจลูก ก็ให้มีคนอื่นมาทำให้ ก็จบกัน เริ่มต้น ก็เริ่มด้วยการดำเนินชีวิตไม่เป็น ศิลาก็ไม่ได้ ไม่รู้จักว่าสิ่งที่ควรจะทำจะเป็น คืออย่างนี้ ควรฝึกให้เขารู้จักทำ แล้วเขาจะภูมิใจว่าเราทำได้ทำเป็น

**สังคมมนุษย์หมดทั้งสิ้นนี้
คือโลกของสัตว์ที่จะดีจะเลิได้ด้วยการศึกษา**

ได้พูดถึงหลักการใหญ่ไว้ว่า “ติสุโส ลิกขา สกัลล สาสนั” คือการศึกษา ๓ หลัก เป็นศาสนาหมดทั้งสิ้น ที่ว่าเป็นศาสนาหมดทั้งสิ้นนั้น หมายความว่า เป็นหลักการกลาง คือหลักสากล หรือหลักความจริงที่เป็นสากล ไม่ใช่เป็นลัทธิศาสนา ไม่ใช่เป็น religion ชื่อนั้นชื่อนี้

คนชอบพูดกันว่า มนุษย์เป็นสัตว์ประเสริฐ เป็นสัตว์ล้ำเลิศ สูงสุด แต่ประเสริฐ เลิศ สูงสุด อย่างไร? ควรเข้าใจให้ชัด บอกตามหลักพุทธว่า มนุษย์เป็น “ทัมมะ” แปลว่า เป็นสัตว์ที่พึงฝึก คือฝึกได้และต้องฝึก ที่ว่าฝึก ก็คือเรียน คือศึกษานั่นเอง แล้วบอกต่อไปว่า

ทนต์ เสฏโฐ มนุสเสสุ

แปลว่า ในหมู่มนุษย์นั้น คนที่ฝึกคือศึกษาแล้ว จึงประเสริฐ

นี่คือ ถ้าไม่ฝึก ไม่ศึกษา ไม่พัฒนาขึ้นไป มนุษย์ก็ไม่ประเสริฐ อาจกลายเป็นสัตว์ที่แยที่เลวที่ลุ่มเหลวที่สุด ต้องได้ฝึกต้องได้ศึกษาแล้ว จึงจะเป็นเลิศ จึงจะประเสริฐขึ้นมาได้

สัตว์อื่นทั้งหลายทั่วๆ ไป ไม่ต้องฝึกไม่ต้องศึกษา ก็มีชีวิตเป็นอยู่ได้ตามวิถีชีวิตอย่างหนึ่งที่เป็นแบบของมัน ลูกเกิดมาออกจากไข่เดี๋ยวก็วิ่งตามแม่เปิดลงไปว่ายน้ำตามแม่ไปหากินได้ ลูกวัวเกิดมา ออกจากท้องแม่ สักครู่ก็ลุกขึ้นได้แล้วเดินตามแม่ของมันไป แต่ลูกมนุษย์เกิดมาแล้ว ได้แค่ลืมตา ร้องไห้ ไขแขนขา ไขว่คว้าดิ้นรนไป ต้องรอเวลาเป็นปีจึงตั้งใจฝึกศึกษาที่จะยืน แล้วศึกษาหัดที่จะเดินต่อไป จะทำอะไรได้ จะเป็นอย่างไร ต้องหัดต้องฝึกต้องศึกษาไปหมดทุกอย่าง

สัตว์บางชนิด อย่างช้าง ม้า สุนัข ฝึกให้ทำอะไรๆ ได้แปลกๆ อย่างพิเศษ เฉพาะอย่างยิ่งสุนัขบางพันธุ์ ฝึกให้ทำงานบางอย่างได้ดีเยี่ยมยิ่งกว่ามนุษย์ แต่ที่ฝึกได้อย่างนั้น ก็คือต้องรอมนุษย์ฝึกให้ มิใช่จะฝึกตัวมันเองได้

ส่วนมนุษย์นี้ ฝึกตนได้ มีปัญญาที่จะศึกษาด้วยตนเอง พัฒนาชีวิตขึ้นไป จะทำอะไร จะเป็นอย่างไร ก็ฝึกก็ศึกษาให้ทำได้ พัฒนาให้เป็นอย่างนั้น รวมทั้งพัฒนาปัญญานั้นขึ้นไปด้วย พูดอย่างภาษาสามัญว่า ไม่มีที่สิ้นสุด จนพูดเป็นคำกว้างๆ ว่ารู้แจ้งโลก พูดอย่างภาษาชาวบ้านว่า มนุษย์นี้จะเอาดีได้ด้วยการศึกษา

เมื่อความจริงหรือธรรมดาเป็นอย่างนี้ จึงต้องถือว่า การฝึกตนคือการศึกษานี้ เป็นหน้าที่ประจำตัวติดอยู่กับชีวิตของมนุษย์ เรียกได้ว่าเป็นหน้าที่ของชีวิตนั้นทีเดียว พูดอีกอย่างหนึ่งว่า สำหรับมนุษย์นี้ ชีวิตคือการศึกษา ถ้าไม่ศึกษา ก็เป็นโหมชีวิต

มนุษย์ต้องดิ้นรนต่อสู้ในการทำมาหากินและรักษาชีวิตให้ปลอดภัยอันตราย โดยต้องมีการฝึกการศึกษาตลอดเวลา เขาไม่ได้ความรู้ความสามารถนี้มาตั้งแต่เกิดอย่างสัตว์อื่นทั้งหลาย และในการหาเลี้ยงชีพ ทำการใหญ่ๆ และรักษาชีวิตให้พ้นภัยนั้น เขาต้องพึ่งพาอาศัยช่วยกัน มนุษย์จึงมารวมกลุ่มรวมพวกกัน เป็นหมู่เป็นเหล่า

แล้วมนุษย์ต่างตนต่างคนต่างหมู่ต่างเหล่าทั้งหลายนั้น ก็อยู่รวมกันในถิ่นในดินแดนนั้นๆ มนุษย์ต่างคนต่างหมู่ต่างพวกเหล่านั้น มีความอยากมีความต้องการต่างๆ นานา มีความคิดหมายที่จะทำการทั้งหลายแตกต่างกันไป มุ่งหมายอยากเอาอยากได้สิ่งเดียวกันที่คนอื่นพวกอื่นอยากได้ออยากเอา ซึ่งมีไม่พอแก่ความต้องการของทุกฝ่ายทุกคน อีกทั้งหลายคนอยากได้ออยากมีให้มากที่สุด ไม่รู้จักพอ บ้างก็อยากเป็นใหญ่มีอำนาจเหนือคนอื่นให้สูงที่สุด แล้วมนุษย์ทั้งหลายก็ต่อสู้แย่งชิงทำร้ายรบราฆ่าฟันกัน ช่มเหรงรังแกเบียดเบียนกัน อยู่กันสงบสุขไม่ได้

ในสภาพสังคมที่ต้องดิ้นรนต่อสู้เดือดร้อนวุ่นวาย เบียดเบียนกันอยู่อย่างนี้ มนุษย์ยากจะมีโอกาสศึกษาพัฒนาชีวิต ให้สมบูรณ์เต็มศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์ของตน

ถึงเวลาหนึ่ง ก็มีคนบางคนที่กำลังอำนาจและปรีชา สามารถ ได้การยอมรับยกให้เป็นใหญ่ มีอำนาจเป็นผู้ปกครอง รวม คนให้มาอยู่ร่วมกัน และจัดระเบียบสังคม ให้บรรดามนุษย์สื่อสาร สัมพันธ์อาศัยกันอยู่ร่วมกันไปได้โดยมีความสุขในระดับหนึ่ง

สังคมที่มนุษย์อยู่กันดีมีความสุขพอที่คนทั้งหลายจะไม่ต้องเดือดร้อนใจ ไม่ต้องหวาดระแวงห่วงกังวลต่อการเบียดเบียน กันและทุกข์ภัยสารพันนี้ เป็นสภาพที่เอื้อโอกาสให้มนุษย์แต่ละ คนเดินทางไปในการทำหน้าที่ของชีวิตของตน คือการศึกษาดังที่ ว่าแล้วนั้น

ที่ว่านั้นคือ การปกครองเป็นการจัดเตรียมสังคมให้มี สภาพที่เอื้อแก่มนุษย์ในการที่จะศึกษาพัฒนาชีวิตของตน เปรียบ การปกครองเหมือนเป็นการจัดเตรียมสถานที่ ให้พร้อมที่บรรดา ผู้ทำงานจะมานั่งประชุมพิจารณาดกลางอะไรกัน หรือเหมือนเป็น การเตรียมพื้นที่ ให้พร้อมที่จะทำการก่อสร้างอาคาร

ทุกคนจึงควรใช้โอกาสนี้พัฒนาชีวิตของตนไปในการศึกษานั้นให้ดีที่สุด ถ้าเป็นไปได้ ก็ให้ถึงความสมบูรณ์

การศึกษาขั้นต้นเริ่มแรก ก็คือการรู้จักประพฤติดังตาม ถูกต้อง อยู่ร่วมหมู่ร่วมชุมชนอย่างเอื้อเฟื้อ ไม่ทำความผิดความเสียหายอะไรๆ แก่ใครๆ มีกินมีใช้ แบ่งกันกินแบ่งกันใช้ ปฏิบัติ หน้าที่ทำกิจการของตนไปด้วยดี ที่จะเกื้อกูลต่อการอยู่ร่วมกัน รักษาสังคมไว้ในสภาพที่เกื้อหนุนทุกคนทุกชีวิต

ในการอยู่ร่วมกันนั้น สังคมมีกฎกติกากำกับ คนที่มีการศึกษามองดูว่ากฎหมายระเบียบกติกาบอกไว้ว่าจะต้องทำอะไร จะต้องไม่ทำอะไร เขาหมายรู้ตามกฎหมายระเบียบนั้นแล้ว ก็ควบคุมตัวเองให้ทำและไม่ให้ทำ ตามกฎที่ตนกำหนดหมายรู้ไว้แล้วอย่างนั้นๆ ไม่ต้องมีใครมาบังคับ ไม่ต้องมีใครมาสอดส่อง นี่คือการศึกษาค้นคว้าพัฒนาตนให้เป็นผู้ที่รักษาวินัย ปกครองตัวเองได้ พร้อมกับช่วยรักษาสังคมที่ดีมีสภาพเอื้อนี้ไว้ เข้าในทางของการเป็นคนมีศีล

การศึกษาพัฒนาคนในขั้นต้นที่เป็นพื้นฐาน คือการรักษาวินัยให้เป็นผู้มีศีล เป็นผู้ที่ปกครองตัวเองได้นี้ ทำให้การอยู่ร่วมกันสังคมดำเนินชีวิตเป็นไปในโลก ก้าวหน้าก้าวหน้า พาสังคมให้สงบสุขเจริญมั่นคง เป็นสังคมที่ดี เรียกได้ว่าเป็นสังคมของอารยชน

เมื่อความเป็นอยู่ดำเนินชีวิตไปและทำกรรมทำการมากมาย สื่อสารสัมพันธ์กับคนทั้งหลาย เป็นไปด้วยดี สังคมมั่นคงปลอดภัย เป็นสภาพเอื้อต่อชีวิตของบุคคลแล้ว ก็เป็นโอกาสให้ทุกคนก้าวต่อไปในการศึกษาที่จะพัฒนาชีวิตของตน คือการศึกษาที่พัฒนาจิตใจ ตั้งแต่คุณลักษณะที่เรียกกันว่านิสัยใจคอ ให้เป็นคนขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งมั่นคง ซื่อตรง สุจริต มีจิตสำนึกรับผิดชอบ ประณีต อดทน กล้าหาญ สุภาพ อ่อนโยน มีน้ำใจ เมตตา กตัญญู สดชื่น แจ่มใส มีสติ ทนทาน มีสมาธิมั่นคง มีความสุข อาจขึ้นไปถึงฌานสมาบัติ และพัฒนาปัญญา ทั้งปาริหาริยปัญญา และวิจยปัญญา ตลอดจนวิปัสสนาปัญญา ให้เข้าถึงสัจจะและความสุขสมบูรณ์เป็นอิสระอย่างแท้จริง ที่จะพูดได้ว่า เกิดมาทั้งที ก็ได้มีชีวิตเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ผนวก

~ ๕ ~

การศึกษาที่เป็นมาของชาติไทย*

จะกู้ชาติ กู้ศาสนา ต้องฟื้นการศึกษาขึ้นมาเป็นที่มั่น

วันนี้ ในงานมหามงคลอัญเชิญพระพุทธรูปมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบรรพตฯ ขึ้นประดิษฐานเป็นองค์ประธานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ พระเดชพระคุณพระพรหมวชิราธิบดี องค์อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ ก็ได้เมตตามาเป็นผู้ใหญ่ในพิธีด้วย เป็นความสัมพันธ์ของวัดมหาธาตุที่ได้สืบทอดต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ของมหาจุฬาฯ ตลอดมา

เริ่มแรก เมื่อมหาจุฬาฯ มีชีวิตเกิดขึ้นเคลื่อนไหวได้ใน พ.ศ. ๒๔๙๐ อธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุก็มีฐานะเป็นองค์สภานายก พอถึงปี ๒๕๔๐ มหาจุฬาฯ ได้เป็นมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ฐานันดรว่าสภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็เปลี่ยนไปตามหลักเกณฑ์ของบ้านเมืองไทย กลายเป็นนายกสภามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สมัยก่อนโน้น มีแต่สภานายกมหาจุฬาฯ เวลานี้เรียกเป็นนายกสภามหาวิทยาลัย สภานายกก็เป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ไป นี่คือการเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องของกาลเวลา แต่สาระสำคัญก็คงอยู่ว่า การศึกษาของมหาจุฬาฯ นั้นสืบเนื่องมาจากเรื่องของมหาธาตุวิทยาลัยที่มีขึ้นมาก่อน

* คัดตัดจาก “สัมภาษณ์ของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)” ในหนังสือ *ต้นกำเนิดมหาจุฬาฯ บอกประวัติการศึกษาของชาติไทย*, พิมพ์ในโอกาสอัญเชิญพระพุทธรูปมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบรรพตฯ ขึ้นประดิษฐาน, พ.ศ. ๒๕๖๗, น. ๘ - ๓๒, ๓๙ - ๕๐

ก็ต้องถามต่อไปว่า แล้วมหาธาตุวิทยาลัยละ เป็นมาอย่างไร ตอบง่าย ๆ ว่า ก็เป็นเรื่องการศึกษาของพระเถรหรือของพระสงฆ์ไทยนี่แหละ ที่นี่ก็เป็นเรื่องยืดยาวละ

แต่ว่า ก่อนจะย้อนความหลัง เอาช่วงต่อที่สั้นนี้ก่อน คือ ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงย้ายที่ราชบัณฑิตยสถานหนังสือพระออกจากพระบรมมหาราชวัง มาไว้ที่วัดมหาธาตุ แล้วทรงตั้งมหาธาตุวิทยาลัยขึ้นมาใน พ.ศ. ๒๔๓๒ แล้วอีก ๗ ปีหลังจากที่เกิดมหาธาตุวิทยาลัยนั้นแล้ว ก็มีประกาศพระราชปรารภทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย โดยเปลี่ยนนามใหม่จากมหาธาตุวิทยาลัยนั้น แต่ก็ได้เพียงแค่นี้ กับสถานที่ (คือสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย ที่จะเริ่มสร้าง) แล้วก็ค้างมาอย่างที่ว่าอีก ๕๐ ปี จึงได้มีชีวิตเป็นจริงขึ้นมา ใน พ.ศ. ๒๔๘๐ ดังที่ได้พูดมาแล้ว

ทีนี้ก็จึงขอย้อนไปพูดถึงการศึกษาของพระสงฆ์ไทย ซึ่งก็คือการศึกษาของประเทศชาติไทยเองนี่แหละ จึงเป็นเรื่องที่สืบเนื่องมาจากอยุธยากรุงเก่าโน้น

แต่ก่อนแต่ไรในประเทศไทยนี้ วัดเป็นสถานศึกษา พระสงฆ์เป็นครูอาจารย์สืบกันมาเป็นประเพณี เมื่อศรีอยุธยากรุงเก่าแตก ถูกเผาไหม้หมดไป เรียกว่าอยุธยาล่มแล้วนั้น บรรดาคัมภีร์ตำราทั้งหลายก็สูญหายไปหมดสิ้น คณะสงฆ์ก็สิ้นสลายแตกกระจายหายไป พระที่มีความรู้เป็นครูอาจารย์ถูกสังหารฆ่าฟัน ม้วยมรณา อย่างที่ฝรั่งซึ่งมาอยู่เมืองไทยสมัยนั้นได้รู้เห็นเรื่องราวเขียนเล่าไว้ หรือไม่ก็หนีศึกสงครามหายสูญไป เรียกว่าวัดซึ่งเป็นที่เรียนก็ถูกเผาไหม้หมดไปแล้ว พระที่จะเป็นครูอาจารย์ให้ความรู้ก็หายไป หาตัวแทบไม่ได้ ตำราทั้งหลายแม้แต่พระไตรปิฎกก็ไม่มีเหลือ ราษฎรก็ล้มตาย ประเทศหายไป เมืองไม่มี

เมื่อพระเจ้าตากสินมหาราชสู้รบขับไล่พม่าออกไปได้ ทรงคิดจะฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยา กลับขึ้นมาใหม่ แต่เมื่อได้ทรงเห็นกรุงแตกที่มอดไหม้หมดสภาพไร้ถิ่นไร้ที่ไร้ปัจจัยไร้มนุษยแล้ว* ก็ทรงประจักษ์ว่าจะกู้เมืองกู้กรุงกลับขึ้นมานั้น ไม่ควรแก้เหตุเป็นแน่แท้ แต่ต้องสร้างเมือง สร้างกรุงขึ้นใหม่ ทำการกู้ชาติ ซึ่งหมายถึงว่าต้องกู้พระศาสนา พร้อมกับฟื้นฟูการศึกษาขึ้นมาสร้างคน บนฐานถิ่นดินแดนส่วนอื่นของแผ่นดินไทย เหมือนว่าต้องตั้งประเทศขึ้นมาใหม่

เห็นได้ชัดในเรื่องการฟื้นฟูการศึกษา เมื่อตั้งกรุงใหม่ที่เมืองธนบุรีแล้ว ไม่นานเลย ทั้งที่ยังมีศึกสงครามเต็มที ก็ทรงทำนุบำรุงการเล่าเรียน พร้อมไปกับการแก้ปัญหาความอดอยากของราษฎร ดังความในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ กรุงธนบุรี (หน้า ๒๔) ว่า

ลุศักราช ทรงพระราชดำริว่า พระศาสนาจะวุฒผิ
จิรัฐติกาลนั้น เพราะปริยัติ กุลบุตรเล่าเรียน
พระไตรปิฎก จึงทรงพระกรุณาให้สังฆการี ธรรมการ
ทำสารบาญชีพระสงฆ์ องค์ใดบอกเล่าเรียน
พระไตรปิฎกได้เป็นอันมาก จึงทรงถวายไตรผ้าเทศ
เนื้อละเอียด...และตั้งนิคยภัตรไว้สำหรับคนไซ้ทั้งปวง

พระไตรปิฎกนั้น เป็นหลักเป็นแกนของพระศาสนาและการศึกษาเล่าเรียน แม้จะทรงระดมให้รวบรวมส่งมาจากหัวเมืองต่างๆ แต่เป็นเรื่องที่ไม่เสร็จง่าย ๆ เพราะต้องการฟื้นฟูขึ้นมาให้ถึงขั้น

* บาทหลวงบันทึกความไว้ว่า “แต่พวกพม่าพยายามฆ่าพวกพระสงฆ์มากกว่า และได้ฆ่าเสียจำนวนนับไม่ถ้วน ข้าพเจ้าเองได้เห็นพม่าฆ่าพระสงฆ์ในตอนเช้าเวลาเดียวเท่านั้นกว่า ๒๐ องค์” และ “เพราะตั้งแต่ครั้งรบกับพม่า ในกรุงหมดผู้หมดคน เหลือแต่เสือและสัตว์ป่าอยู่เท่านั้น” (ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๓๔, หน้า ๔๔ และ หน้า ๗๗)

บริสุทธิบริบูรณ์ ดังนั้น แม้แต่เมื่อเสด็จไปทำศึกสงคราม เมื่อเป็นโอกาส พระเจ้าตากก็ทรงหาพระไตรปิฎกด้วย ดังในคราวที่เสด็จไปปราบหัวเมืองภาคใต้ที่นครศรีธรรมราช ทรงรบชนะศึกแล้ว ก็ทรงขอยืมพระไตรปิฎกของที่นั่นนำมากรุงธนบุรีด้วย ดังความในประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๕ กรุงธนบุรี (หน้า ๓๐ – ๓๒) ว่า

ครั้นเดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ เพลา ๓ โมงเช้า เสด็จเข้า
ตีเมืองนครศรีธรรมราช เดชะพระบารมีบรมโพธิสมภาร
ไพร่ทหารแลราษฎรเสนาบดีในกรุงนครศรีธรรมราช
บันดาลสยบสยงมิอาจต้านต่อได้ ก็แตกพ่ายแพ้นี้ใน
เพลานั้น...ทรงพระที่นั่งพลายเพชรเสด็จเข้าเมือง
นครศรีธรรมราชได้...

ครั้นกองทัพกทัพเรือมาถึงพร้อมแล้ว จึงมีพระราช
โองการ...ให้เจ้าพระยาจักรี, เจ้าพระยาพิชัยราชาเร่งกองทัพ
กทัพเรือติดตามไปจับเจ้านครจงได้...

แล้วให้ปลุกษาโทษเจ้านคร เสนาบดีปลุกษาโทษถึง
ตาย ทรงพระกรุณาไม่เห็นด้วย ให้คงจำเจ้านครไปให้ถึง
กรุงเทพฯ จึงปลุกษากันใหม่ แล้วทรงตั้งเจ้านราสูรวงศ์
พระเจ้าหลานเธอ ไว้ครองนครศรีธรรมราช...

อนึ่ง ทรงพระกรุณาให้ราชบัณฑิตยจัด
พระไตรปิฎก ลงบรรทุกเรือเข้ามากรุงเทพฯ แต่พอจำลอง
ได้ทุกพระคัมภีร์แล้ว จึงจะเชิญออกมาไว้ดั่งเก่า แลพระ
อาจารย์ศรี ซึ่งแตกหนีออกไปอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราช
นั้น ให้นิมนต์เข้ามากับสำนักศิษย์ด้วย

ลัทธิราช ๑๑๓๑ ปีฉลุเอกศก (พ.ศ. ๒๓๑๒) เสด็จ
ดำเนินทัพกลับมาเมืองธนบุรี จึงตั้งพระอาจารย์ศรีเป็น
พระสังฆราช แล้วทรงพระกรุณาจ้างให้ช่างงานๆ
พระไตรปิฎกทั้งจบ ลั่นพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ฝ่ายเจ้า
นครนั้น พระราชทานโทษ ให้รับพระราชทานน้ำพระพิพัฒน์
สัจจา ตั้งแต่นั้นมา พระศาสนาก็ค่อยเฟื่องฟูขึ้นได้ดังเก่า...

เป็นอันว่า พระไตรปิฎกที่คัดลอกเสร็จแล้ว ก็ทรงส่งกลับ
คืนไปให้แก่นครศรีธรรมราช การกู้ชาติ กู้พระศาสนา บำรุงราชบูร
และฟื้นฟูการศึกษา ทรงทำไปพร้อมด้วยกัน

มาถึงรัชกาลที่ ๑ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกมหาราช งานกู้ชาติ กู้ศาสนา ฟื้นฟูการศึกษา ก็สืบต่อมา
เบื้องแรก ได้พระราชทานพระราชทรัพย์มากมาย เป็นค่าจ้างจารึก
พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นมูลรากแห่งพระปริยัติ ลงในใบลานเป็นอักษร
ขอม สร้างขึ้นไว้ในตู้ ณ หอพระมนเทียรธรรม ในวัดพระศรีรัตน
ศาสดาราม ในพระราชวัง และสร้างพระไตรปิฎกถวายพระสงฆ์ให้เล่า
เรียนทุกๆ พระอารามหลวง

ต่อมา ได้ทรงทราบว่ พระไตรปิฎกที่ทรงสร้างขึ้นนั้นพิรุณ
มีอักษรบกพร่องชณะตวิปลาตามฉบับเดิมที่คัดลอกตามกันมา
ถึง พ.ศ. ๒๓๓๑ จึงได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ทำสังคายนา โดย
สมเด็จพระสังฆราชเลือกสรรพระราชาคณะฐานานุกรมเปรียญ
อันดับ จัดได้พระสงฆ์ ๒๑๘ รูปกับราชบัณฑิตยจารย์ ๓๒ คน มา
ประชุมกันทำการตรวจชำระสอบทานพระไตรปิฎก ที่วัดมหาธาตุ
เป็นเวลา ๕ เดือนจึงเสร็จการ ในปี ๒๓๓๒ เรียกว่าเป็นนวม
สังคายนา (สังคายนาครั้งที่ ๙)

เสร็จแล้วมีงานสมโภชพระไตรปิฎกเป็นการใหญ่ ทำห่อพระมนเทียรธรรมขึ้นใหม่ เป็นที่ไว้ตู้พระไตรปิฎกฉบับสังคายนา (“ฉบับครูเดิม” ก็เรียก) และฉบับทองทิบ (ต่อมาเรียกว่า “ฉบับทองใหญ่” ให้ต่างจากฉบับชื่อเดียวกันอันมีขึ้นภายหลัง) ที่ทรงสร้างขึ้นใหม่และมีงานสมโภช พร้อมทั้งฉบับอื่นที่สร้างขึ้นต่อมา และให้เป็นที่พักของราชบัณฑิตสำหรับบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรด้วย

ถิ่นฐานที่ตั้งขึ้นเป็นกรุงธนบุรี เป็นกรุงเทพฯ ทั้งหมดนั้น แต่เดิมมาก็คือชนบททางไกล ชาวถิ่นก็เป็นคนบ้านนอกชอกนา พระเณรก็ด้อยการศึกษา ในหลวงนั้น ด้านหนึ่งก็ต้องทำศึกสงครามรักษาแผ่นดินไว้ อีกด้านหนึ่งก็ต้องฟื้นฟูพระศาสนา ให้พระเณรมีการศึกษาที่จะมาสั่งสอนประชาชน ในเวลาที่เริ่มสร้างบ้านเมือง มีศึกสงครามมาก ราษฎรยากจน พระสงฆ์ไม่มีความรู้ ก็ปรากฏว่ามีคนบวชมาหากินทำไสยศาสตร์อวดอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ หลอกหลวงประชาชนกันเกร่อ ไม่สนใจที่จะเล่าเรียน รัชกาลที่ ๑ นอกจากทรงบำรุงส่งเสริมผู้เล่าเรียนแล้ว ก็ต้องทรงป้องกันแก้ไข ตลอดจนบังคับคนจำพวกที่ละเลยนอกรีตด้วย ดังที่ทรงตรากฎหมายที่เรียกว่ากฎพระสงฆ์ เช่นที่ขอยกมาให้ดูเป็นตัวอย่าง -

กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ ๔

เป็นประเพณีในพระพุทธศาสนาสืบมาแต่ก่อน มีพระพุทธเจ้าโปรดไว้ให้ภิกษุสามเณรอันบวชแล้วในพระศาสนารักษารูกระสองประการ คือคันถธุระวิปัสสนาธุระ เป็นที่ยึดหน่วง...แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ห้ามอย่าให้มีภิกษุโลเลละวัตรปฏิบัติแลเปลี่ยนตัวว่าเป็นกิลวัตร มิได้รู้เรียนธุระทั้งสองฝ่าย อย่าให้มีได้เป็นอันขาดทีเดียว

กฎพระสงฆ์ ฉบับที่ ๒

ถ้าสามเณรรูปใดมีอายุควรจะอุปสมบทแล้ว ก็ให้
บวชเข้าจำเรียนคัมภีร์วิปัสสนาธุระ อย่าให้เที่ยวไปมาเรียน
ความรู้อิทธิฤทธิ์ให้ผิดธุระทั้งสองไป...ถ้าแลสามเณรรูปใด
อายุถึงอุปสมบทแล้ว มิได้บวชเที่ยวเล่นไวเว้อยู่ จับได้จะ
เอาตัวสามเณรแลชี้ต้นอาจารย์ญาติโยมเปนโทษจงหนัก

วังกับวัด บรรจบสาระที่การศึกษา

เมื่อก็ได้บอกว่า ในหลวง ร.๑ โปรดฯ ให้สร้างหอพระ
มนเทียรธรรมขึ้นใหม่ นอกจากเป็นที่ไว้ตู้พระไตรปิฎกแล้ว ก็ให้
เป็นที่พักของราชบัณฑิตสำหรับบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ
สามเณรด้วย นี่คือบอกว่า ในหลวงพระราชทานที่ในพระราชวัง ให้
เป็นที่เล่าเรียนของพระเณร นอกจากพระราชทานที่ให้แล้ว ก็ทรง
เป็นธุระในการจัดหาผู้สอนให้ด้วย

อาจเป็นได้ว่า เมื่อกรุงเก่าล่มทลาย คัมภีร์ตำราหมดไหม้
หมดไป พระปริยัติธรรมทั้งหลายบ้างม้วยมรณ์ บ้างหนีภัยเร็ดร้าง
หายไป เมื่อจะฟื้นฟูการศึกษาขึ้นมาในเมืองใหม่ เมื่อจะจัดให้พระ
เณรได้เล่าเรียน ในหลวงก็ต้องทรงจัดหาพวกคฤหัสถ์ แม้แต่
ชาวบ้าน ที่มีความรู้ปริยัติ อาจจะเป็นผู้ที่เคยบวชเรียนเก่าที่สึกไป
แล้ว ซึ่งบางคนก็อาจจะมาจากอยุธยา ก็เอาคฤหัสถ์เหล่านี้มาตั้ง
เป็นราชบัณฑิต ให้เป็นผู้สอนภาษาบาลี สอนปริยัติธรรมแก่พระ
เรียกว่าให้ราชบัณฑิตบอกหนังสือพระ

ควรสังเกตด้วยว่า การที่ทรงจัดให้พระณรมีการเล่าเรียนอย่างนี้ได้เป็นประเพณีในเมืองไทยมาแต่โบราณอยู่แล้ว ดังความในพระนิพนธ์เรื่อง *ตำนานการบอกพระปริยัติธรรม** ของสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ เป็นเรื่องน่ารู้ จึงขอคัดมาดูกันยาวสักหน่อย ดังนี้

การที่สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก ทรงราชครีธาจัดที่ในพระราชวังให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระปริยัติธรรมเป็นประเพณีมีมาแต่ดึกดำบรรพ์ ปรากฏในศิลาจารึกครั้งพระนครสุโขทัยว่า พระมหาธรรมราชา พระยาสิทธิไทย ซึ่งเสวยราชย์เมื่อปีมะเมีย พ.ศ. ๑๘๘๗ ทรงสร้างปราสาทราชมนเฑียรสถาน แล้วทรงเผดียงสงฆ์ให้เข้าไปเรียนพระไตรปิฎกในบริเวณมหาปราสาทนั้น เป็นที่แรกต่อมาในครั้งกรุงเก่า มีเนื้อความปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมซึ่งเสวยราชย์ในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๓ จน พ.ศ. ๒๑๗๑ ได้ทรงศึกษาพระปริยัติธรรมชำนาญมาแต่ยังทรงผนวช ครั้นเมื่อเสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ ทรงพระราชครีธา เสด็จออกบอกหนังสือพระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมทอง ๓ หลังเนื่องๆ ...ข้าพเจ้าสันนิษฐานความตามที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดาร เข้าใจว่าประเพณีที่จัดที่ให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระปริยัติธรรมที่ในพระราชวังในครั้งกรุงเก่า เห็นจะถ่ายแบบอย่างครั้งพระนครสุโขทัยมา น่าจะมีมาแต่ก่อนรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้ว...ประเพณีการบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่พระที่นั่งจอมทอง คงจะมีติดต่อกันมาในรัชกาลหลังๆ จนตลอดสมัยกรุงเก่า

* ประชุมพระนิพนธ์ เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา ของ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (รวมพิมพ์ครั้งที่ ๑; จัดพิมพ์เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระเทพคุณาธาร [ผล ชินปุตโต] ณ ฌาปนสถานวัดพระพิเรนทร์ วันที่ ๒๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๑๔), น. ๒๒๙ - ๒๓๓

ทีนี้ ดูต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์นี้ สมเด็จพระ
ดำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ต่อไปว่า

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้าง
วัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวังกรุง
รัตนโกสินทร์ อย่างวัดพระศรีสรรเพชญ์ครั้งกรุงเก่า จึงโปรด
ให้ราชบัณฑิตบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่หอ
พระมณเฑียรธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดารามาแต่แรกสร้าง
แต่ในกรุงรัตนโกสินทร์เมื่อสมัยนั้น มีเหตุการณ์เป็นพิเศษ
ผิดกับครั้งกรุงเก่าอย่าง ๑ ด้วยสงครามทลยังระล่ำระสาย
มาแต่เสียกรุงเก่า มีพระราชประสงค์จะทรงทำนุบำรุงความ
รอบรู้พระธรรมวินัยให้มั่นคงในสงครามทล จึงทรงแนะนำ
พระราชวงศานุวงศ์แลข้าราชการให้ช่วยกันทะนุบำรุงด้วย
การบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรจึงแพร่หลาย
ไปในที่อื่นๆ ดังเช่นตามวังเจ้าก็มักจ้างอาจารย์ไปบอกพระ
ปริยัติธรรม และจัดห้องพระโรงให้เป็นที่พักพระภิกษุสามเณร
เล่าเรียนพระปริยัติธรรมบ้าง สร้างศาลาเรียนขึ้นโดยเฉพาะ
บ้าง ตามบ้านขุนนางผู้ใหญ่ก็ทำนองเดียวกัน ชั้นผู้น้อยลงมา
บางที่มีศรัทธาก็จ้างอาจารย์ไปบอกพระปริยัติธรรมที่ตามวัด
ถือว่าเป็นการกุศลอย่างสำคัญอันหนึ่ง ประเพณีอันนี้ยังมีลง
มาในที่บางแห่ง เช่นที่วังสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาบวร
ประสิทธิ์เป็นต้น จนในรัชกาลที่ ๕

ต่อมา ในรัชกาลที่ ๓ ทรงตั้งโรงเรียนหลวงสำหรับสอน
เด็กๆ ด้วย ดังความในพระนิพนธ์ต่อไปว่า

การบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรที่ในพระบรมมหาราชวัง เมื่อในรัชกาลที่ ๑ แลที่ ๒ บอก ณ หอพระมณฑิยธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชศรัทธาทะนุบำรุงการเล่าเรียนมาก ที่โรงเรียนข้างเหนือประตูศรีสุนทร โปรดให้จ้างอาจารย์สอนหนังสือไทยแก่เด็กๆ ในแก่งหลัง ๑ นับเป็นแรกที่มีโรงเรียนหลวงตั้งขึ้น ส่วนการบอกพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุสามเณรนั้น โปรดให้จ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมทุกพระอารามหลวง แลที่ในพระราชวังก็โปรดให้สร้างแก่งขึ้นที่ริมหอพระปริตในบริเวณพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ให้พระภิกษุสามเณรมาเรียนพระปริยัติธรรมที่แก่งนั้น พระราชทานสำหรับเลี้ยงเพลด้วยแล้วทรงอุดหนุนการเล่าเรียนด้วยประการต่างๆ เป็นต้น ถ้าสามเณรรูปใดท่องสูตรมูลสอบได้ ก็ได้พระราชทานรางวัล... จนราวเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๓ ทำนองพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาเล่าเรียนจะมากขึ้น ที่แก่งไม่พอ จึงโปรดให้ย้ายไปบอกพระปริยัติธรรมที่ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท มีอาจารย์ ๔ คน บอกमुखละคน ผู้หลักผู้ใหญ่ที่รับราชการมาในครั้งรัชกาลที่ ๒ เล่ากันว่า เวลาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จลงดำเนินแพ ทรงพระราชยานผ่านหน้าพระมหาปราสาท พอได้ทรงสดับเสียงพระภิกษุสามเณรแปลพระไตรปิฎก ก็ทรงประสานพระหัตถ์อนุโมทนาทุกคราวที่เสด็จผ่านไป ถึงสามเณรที่เข้ามาเรียนหนังสือจะคะนองบ้างก็ไม่ทรงถือโทษเล่ากันว่า ครั้งหนึ่งสามเณรมาคอยเรียนหนังสือ เตะตะกร้อกันในศาลาพระมหาปราสาท เจ้าพนักงานห้ามปราม แล้วนำความขึ้นกราบทูล ดำรัสว่า “เจ้ากูจะเล่นบ้างก็ช่างเจ้ากูเถิด” เข้าใจว่า พระภิกษุสามเณรเรียนพระปริยัติธรรมอยู่ที่พระมหาปราสาทจนตลอดรัชกาลที่ ๓

ในรัชกาลที่ ๓ นั้น นอกจากวิชาสามัญแล้ว ได้ทรงจัดให้วัดเป็นแหล่งเรียนรู้ เป็นที่เผยแพร่วิชาช่างวิชาชีพระต่างๆ แก่ประชาชน ด้วย ดังความในหนังสือประวัติกระทรวงศึกษาธิการว่า*

...การศึกษาวิชาสามัญสมัยนั้นอยู่ตามวัดทั่วไป ส่วนวิชาอาชีพยังคงศึกษาอยู่ในสกุล ผู้อยู่นอกสกุล โดยเฉพาะบุคคลชั้นพลเรือนสามัญไม่มีโอกาสจะเรียนได้ โดยเหตุนี้ในการปฏิสังขรณ์วัด เป็นต้นว่าวัดพระเชตุพนนั้น ก็มีพระราชประสงค์จะให้เป็นที่แห่งเล่าเรียนวิชาความรู้ต่างๆ ทั้งสามัญและอาชีพของประชาชนทั่วไปไม่เลือกชั้นวรรณะ ใครใคร่จะเรียนอะไร ก็มาคัดลอกไปได้โดยเสรี...

ความใน *ตำนานการบอกพระปริยัติธรรม* บอกต่อไปว่า

ในรัชกาลที่ ๔ โปรดให้สร้างแก่งพระเรียนหนังสือที่หว่างพระปรางค์ หน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ๔ หลัง... ราชบัณฑิตบอกพระปริยัติธรรมที่แก่งหน้าวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ต่อมาในรัชกาลที่ ๕...จน ร.ศ. ๑๐๘ จึงได้ย้ายมาตั้งมหาธาตุวิทยาลัย...ได้ทรงพระราชดำริจะสร้างศาลาเรียนใหม่ให้สมควรแก่วิทยาลัย แต่ยังหาได้สร้างไม่

ดูมหาจุฬาฯ เห็นวิวัฒนาการแห่งการศึกษาของชาติไทย

ในรัชกาลที่ ๕ บ้านเมืองเจริญมาถึงยุคที่มีความสัมพันธ์ติดต่อกับประเทศตะวันตกมาก รวมทั้งเผชิญหน้าลัทธิอาณานิคม ได้ทรงจัดระบบการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นอย่างสมัยใหม่

* ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๘๔

ในด้านการศึกษา ก็ได้ทรงจัดระบบการศึกษาของชาติเป็นอย่างใหม่ ทรงตั้งวิทยาลัย โปรตฯ ให้จัดทำโครงการศึกษาสำหรับชาติ (เทียบปัจจุบันคือแผนการศึกษาแห่งชาติ) ซึ่งเตรียมจะตั้งสากลวิทยาลัย (คือ university ที่บัดนี้เรียกว่ามหาวิทยาลัย)

ในปีฉลูนั้น ถึงเดือนพฤศจิกายน โปรตให้ย้ายที่ราชบัณฑิต บอกพระปริยัติธรรมพระภิกษุสามเณร จากในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ออกไปจัดเป็นบาลีวิทยาลัยขึ้นที่วัดมหาธาตุเรียกว่า "มหาธาตุวิทยาลัย" เป็นแรกที่จะใช้นามวิทยาลัยในประเทศนี้ ตั้งที่ศาลาเรียนหนังสือซึ่งสร้างไว้แต่ในรัชกาลที่ ๓ ตอนข้างด้านหน้าพระอาราม ๔ หลัง ด้านเหนือ ๒ หลัง พระยาธรรมปรีชา (บุญ เปரியง) แต่ยังเป็นหลวงญาณภิรมย์ เป็นอาจารย์หลัง ๑...พระราชทานพระราชทรัพย์จ่ายเป็นเงินเดือนแลค่าใช้สอยสำหรับวิทยาลัยนั้นทุกอย่าง*

ในวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๓๕ มีประกาศตั้งกรมธรรมการขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ และใน พ.ศ. ๒๔๓๕ นั้น ก็ได้มีประกาศตั้ง รร.มูลศึกษา ขึ้นในวัดทั่วไป ทั้งในกรุงและหัวเมือง♦

ถึง พ.ศ. ๒๔๓๘ ลงมือสร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย ที่มูมวัดมหาธาตุ สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย ที่มีประกาศพระราชปรารภเปลี่ยนนามเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังความในตำนานการบอกพระปริยัติธรรม• ว่า

* ประวัติวัดมหาธาตุ พระนิพนธ์ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๔๖๑, น.๗๓ (ปีฉลูนั้น คือ ร.ศ. ๑๐๘/พ.ศ. ๒๔๓๒)

♦ ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๔๕, ๔๗

• ประชุมพระนิพนธ์ เกี่ยวกับตำนานทางพระพุทธศาสนา, น. ๒๓๕

ตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ถึงปีวอก พ.ศ. ๒๔๓๙ วันที่ ๑๓ กันยายน
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จไปทรงวาง
ศิลาก่อพระฤกษ์ มีประกาศพระราชปรารภบรรจุไว้ดังนี้

ประกาศสร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัย

• คุ่มมัสตฺพระพุทฺธศาสนกาล เป็นอดีตภาคล่วงแล้ว
๒๔๓๙ พรรษา...

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์...ทรง
พระราชดำริว่า จำเดิมแต่ได้เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
บรมราชาภิเศกมาแล้ว ได้ทรงทะนุบำรุงพระบรมพุท
ศาสนาให้ถาวรรุ่งเรืองเจริญขึ้นโดยลำดับ...พระปรียัติ
ลัทธิธรรม ย่อมเป็นรากเง้าเค้ามูลแห่งพระศาสนาฯ จะดำรง
อยู่และเจริญขึ้นก็ด้วยพระปรียัติลัทธิธรรม การที่จะบำรุง
พระปรียัติลัทธิธรรมอันเป็นรากเง้าของพระพุทศาสนาให้
ไพศาลบริบูรณ์ยิ่งขึ้น ก็ย่อมอาศัยการบำรุงให้มีผู้เล่าเรียน
เล่าที่เล่าเรียนให้สะดวกยิ่งขึ้น การเล่าเรียนพระปรียัติ
ลัทธิธรรมที่เป็นไปอยู่ในเวลานั้น ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้
จัดการบำรุงทั่วไปทุกพระอาราม แต่ยังหาเป็นอันนับว่า
บริบูรณ์แท้ไม่ เพราะเป็นแต่สถานที่เล่าเรียนในชั้นต้น จึง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งวิทยาลัยที่เล่าเรียน
พระไตรปิฎกแลวิชาชั้นสูงขึ้น ๒ สถานฯ หนึ่งในที่เล่า
เรียนของพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดบวร
นิเวศวรวิหารพระอารามหลวงพระราชทานนามว่า "มหา
มกุฏราชวิทยาลัย" เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสมเด็จพระ
บรมชนกนาถ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

อีกสถานหนึ่งเป็นที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ได้ตั้งไว้ที่วัดมหาธาตุราชวรมหาวิหารพระอารามหลวงนี้ มีนามว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” ได้เปิดการเล่าเรียนแต่วันที่ ๘ พฤศจิกายน รัตนโกสินทรศก ๑๐๘ สืบมา แต่สังฆิกเสนาบดีสำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ ยังไม่เป็นที่สมควรแก่การเล่าเรียนในสมัยที่การเล่าเรียนเจริญขึ้นสืบมานี้ จึงทรงพระราชดำริที่จะทรงสร้างสังฆิกเสนาบดี สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ขึ้นใหม่ ให้เป็นสถานอันสมควรแก่การเล่าเรียน การนี้ยังอยู่ในระหว่างพระบรมราชดำริ ยังหาทันตลอดไม่พอประจวบเวลาที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งมีพระราชประสูติกาล ณ วันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม ๑๒ ค่ำ ปีชวลลัมภุทธิศก จุลศักราช ๑๒๔๐ ตรงกับวันที่ ๒๗ มิถุนายน รัตนโกสินทรศก ๙๗ เสด็จสวรรคตล่วงไปในวันที่ ๔ มกราคม รัตนโกสินทรศก ๑๑๓...

จึงทรงพระราชดำริว่า โดยราชประเพณีที่มีมาแต่ก่อน เมื่อพระบรมวงศ์ที่ได้ดำรงพระเกียรติยศขึ้นสูงสวรรคต ก็ได้เคยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่ตามพระเกียรติยศ ณ ท้องสนามหลวง เพื่อเชิญพระศพไปประดิษฐานพระราชทานเพลิง ณ พระเมรุมาศนั้น ก็การทำพระเมรุมาศขนาดใหญ่เช่นเคยมานั้นเป็นการเปลืองพระราชทรัพย์ไปในสิ่งซึ่งมิได้ถาวร แลมิได้เป็นประโยชน์สืบเนื่องไปนาน เป็นการลำบากแก่คนเป็นอันมาก แลได้ประโยชน์ชั่วสมัยหนึ่ง แล้วก็อันตรธานไป ครั้งนี้มีสมัยที่จะต้องทำการพระเมรุมาศขนาดใหญ่ขึ้นขึ้น ควรจะน้อมการทำพระเมรุมาศนั้น มารวมลงในพระราชกุศลส่วน

สาสนูปถัมภกิจ วิทยาทาน วิหารทาน การก่อสร้างสังฆิก
เสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัยนี้ ให้พระราชกุศลบุญ
ราษี ส่วนทักษิณาทานเนื่องในถาวรวัตถุสถาน แลเป็นที่ตั้ง
แห่งสาสนธรรมสัมมาปฏิบัติ...

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่งให้พระ
เจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมขุนนริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้
บัญชาการให้เจ้าพนักงานทำการก่อสร้างวิทยาลัยยอด
ปรางค์ ๓ ยอด...ด้วยพระราชทรัพย์ ๕๔๐๐ ชั่ง เพื่อได้
เป็นที่เชิญพระบรมศพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร มาประดิษฐานบำเพ็ญ
พระราชกุศลทักษิณาทาน มีการมหรหรรรมแล้ว จะได้เชิญ
พระบรมศพไปประดิษฐาน ณ พระเมรุมาศขนาดเล็กน้อย ณ
ท้องสนามหลวง พระราชทานเพลิง เมื่อการบำเพ็ญพระ
ราชกุศลส่วนนั้นเสร็จแล้ว จะได้ทรงพระราชอุทิศถวาย
ถาวรวัตถุนี้เป็นสังฆิกเสนาสน์สำหรับมหาธาตุวิทยาลัย
เพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระปริยัติศีลธรรม แลวิชาชั้นสูงสืบไป
ภายหลัง พระราชทานเปลี่ยนนามใหม่ว่า "มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย" เพื่อให้เป็นที่เฉลิมพระเกียรติยศสืบไป...

ตามประกาศสร้างสังฆิกเสนาสน์ราชวิทยาลัยนี้ ก็จึงถือว่า
ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเมื่อ
วันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๙ แต่ถึงแม้ว่าการสถาปนาม
เกิดขึ้นมาแล้ว แต่ตัวสถาบันมหาจุฬาฯ ก็ยังไม่เกิดขึ้นมาจริง
จนกว่าการสร้างสังฆเสนาสน์จะเสร็จและได้ทรงพระราชอุทิศถวาย
แล้ว ระหว่างนั้นก็เรียกชื่อวามหาธาตุวิทยาลัยเรื่อย ๆ ไปก่อน

ที่นี้ก็มีเรื่องราวความเป็นไปที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งยังเรียกว่ามหาธาตุวิทยาลัยนั้น จะเข้าสู่ระบบการศึกษาอย่างสมัยใหม่ โดยรวมเข้าเป็นมหาวิทยาลัย ที่เรียกในสมัยนั้นว่า “สาภววิทยาลัย” ตามโครงการศึกษาสำหรับชาติ พ.ศ. ๒๔๔๑ ดังมีเรื่องว่า*

โครงการศึกษาสำหรับชาติ พ.ศ. ๒๔๔๑

...ใน พ.ศ. ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสทวีปยุโรปครั้งแรก ได้ทอดพระเนตรเห็นนักเรียนซึ่งได้มาเล่าเรียนอยู่ช้านาน ยังเรียนไม่สำเร็จทันพระราชประสงค์ที่จะทรงใช้ราชการ เป็นเหตุให้ไม่พึงพอใจพระราชหฤทัย จึงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี (ม.ร.ว. เปีย มาลากุล) ซึ่งขณะนั้นเป็นพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ อัครราชทูตพิเศษประจำราชสำนักอังกฤษ คิดอ่านตรวจตราสืบหาแบบแผน และทำความเข้าใจจัดการศึกษา...ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ได้ตรวจตราสืบหาแบบแผนทางการเล่าเรียนทุกกิ่งวิชา...พร้อมทั้งความเห็น ส่งเข้ามายังกระทรวงธรรมการ ในขณะนั้นกรมศึกษาธิการ...จึงได้รวมความเห็นของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ กับความดำริเดิม เรียบเรียงเป็นรูปการเข้าด้วยกันสำเร็จทันนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายในปีนั้นเอง

"พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพอพระราชหฤทัยในรายงานของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ที่เสนอมา.."

* ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๑๑๓

ตามโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ นี้แบ่งลำดับชั้น
การเล่าเรียนสามัญเป็น ๔ ชั้น คือ

๑. การเล่าเรียนเบื้องต้นแรก (มูลศึกษา)
๒. การเล่าเรียนเบื้องต้น (ประถมศึกษา)
๓. การเล่าเรียนเบื้องต้นกลาง (มัธยมศึกษา)
๔. การเล่าเรียนเบื้องต้นสูงสุด (อุดมศึกษา)

ตอนหนึ่งในการจัดการเล่าเรียนในระดับมัธยมศึกษา ที่
บอกไว้ในโครงการศึกษา ขอยกมาดูเป็นตัวอย่าง ดังนี้*

โรงเรียนอังกฤษไทยเบื่องกลาง

๑๐. คติการเล่าเรียนในโรงเรียนภาษาอังกฤษไทย
เบื่องกลาง กำหนด ๔ ปี รวมการเรียนในคณิตวิทยาอ่าน และ
แปลจากหนังสืออังกฤษที่กวีได้แต่งไว้เป็นหลักไวยากรณ์
และเรียงความ ภูมิศาสตร์ วิทยา พงศาวดาร การวาด
และภาษาหนึ่งเป็นอย่างน้อยในภาษาต่อไปนี้ คือ มลายู
บาลี สันสกฤต ฝรั่งเศส เยอรมัน หรือลาติน แบ่งเป็น ๔
หลักสูตร นักเรียนได้เรียนตามคติเหล่านี้ได้ดีแล้ว ต้อง
สามารถที่จะเข้าสอบไล่ในยูเนียลเคอลเอกซามิเนชั่น ของ
ยูนิเวอร์ซิตีออกสเฟิต และเคมบริชได้

ทีนี้ก็มาถึงอุดมศึกษา ซึ่งได้จัดเตรียมไว้ให้มหาวิทยาลัย
ราชวิทยาลัย ที่ยังเรียกว่ามหาธาตุวิทยาลัย เข้าเป็นสากลวิทยาลัย
(university) ที่เรียกในบัดนี้ว่ามหาวิทยาลัย •

* ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๑๒๐

• ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ ๒๔๓๕-๒๕๐๗, น. ๑๒๐

สากลวิทยาลัยสำหรับกรุงเทพฯ

๑๑. เมื่อโรงเรียนประถมศึกษา และเบื่องกลางมัธยมศึกษา ได้จัดตั้งขึ้นเป็นแบบแผนสำเร็จดีแล้ว ก็เป็นทางที่จะเป็นได้ ในการตั้งสากลวิทยาลัยขึ้น ในกรุงเทพฯ เพื่อการอุดหนุนการศึกษาอย่างสูงสุด และสำหรับให้เด็กในอิทธิการต่างๆ แห่งศิลป วิทยาศาสตร์ แพทย์ ฯลฯ แต่สากลวิทยาลัยนั้น จะจัดยังไม่ได้จนกว่าจะจัดตั้งโรงเรียนฝึกสอนความรู้วิชาขั้นต่ำ และชั้นกลางมั่นคงแล้ว จึงจะตั้งได้

หมายเหตุ: ได้หวังใจไว้ว่า ในปีสุวรรณาภิเชก ถ้าเป็นไปได้ จะได้รวมมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นส่วนวิทยาลัยสำหรับวินัยและศาสตร์ มหาธาตุวิทยาลัยเป็นวิทยาลัยสำหรับกฎหมาย โรงเรียนแพทยากรเป็นวิทยาลัยสำหรับแพทย์ และตั้งโรงเรียนเป็นวิทยาลัยสำหรับวิทยา และมีหอสากลวิทยาขึ้นแห่งหนึ่ง รวมวิทยาลัยต่างๆ เหล่านี้เข้าเป็นรัตนโกสินทรสากลวิทยาลัย

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ. ๒๔๑๑ จะถึงปีสุวรรณาภิเชก คือราชาภิเชกครบ ๕๐ ปี ใน พ.ศ. ๒๔๖๐ แต่พระองค์ได้เสด็จสวรรคตก่อนนั้น ในพ.ศ. ๒๔๕๓ ดังนั้น รัตนโกสินทรสากลวิทยาลัยที่จะเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย จึงมิได้เกิดขึ้น

หลังรัชกาลที่ ๕ แล้ว ความคิดในทางการศึกษาแห่งชาติได้ผันแปรไปอย่างพลิกหน้าเป็นหลัง การศึกษาของวัดกับของรัฐแยกต่างหากจากกัน กรมศึกษาธิการซึ่งเป็นกรมหนึ่งในกระทรวงธรรมการ ได้มีชื่อขึ้นเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ชื่อกระทรวงธรรมการก็หายไป ส่วนกรมธรรมการก็ถูกย้ายไปรวมอยู่ในพระราชสำนัก

การศึกษาวิชาการสมัยใหม่สำหรับพระภิกษุสามเณร ซึ่งได้เริ่มต้นขึ้นแล้วกว่าหนึ่งทศวรรษ ก็สะดุดหยุดลงแล้วหายไป พระสงฆ์หัดตัวกลับเข้าไปจัดดำเนินการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนเดิม สำหรับพระสงฆ์ในวัดโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในโครงการและแผนการศึกษาชาติทุกฉบับทุกแผน ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๖ เป็นต้นมา ไม่มีคำกล่าวอ้างถึงพระสงฆ์ วัด ปริยัติธรรม หรือพุทธจักรอีกเลย

แล้วการณ์ก็ได้กลับกลายเป็นว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยต้องดิ้นรนชวนขวายที่จะให้ทางการบ้านเมืองยอมรับสถานะ โดยตั้งเป็นมหาวิทยาลัยของรัฐ

มหาจุฬาฯ บนหนทางกันดารเข้าสู่ระบบการศึกษาของรัฐ

เป็นอันว่า มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้เกิดขึ้นโดยนามที่ในหลวงรัชกาลที่ ๕ ทรงสถาปนาใน พ.ศ. ๒๔๓๙ เพื่อจะได้เข้าเป็นมหาวิทยาลัย ตามคำเรียกว่าสากวิทยาลัย ในระบบการศึกษาของโครงการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๑ แต่ยังไม่ทันที่มหาจุฬาฯ จะเกิดเป็นจริงขึ้นมา ถึงกาลสิ้นสุดรัชกาลที่ ๕ ระบบการศึกษานั้นถูกเลิกล้มไป สถานะของมหาจุฬาฯ ก็กลายเป็นเหมือนว่าเลือนลอย โดยจะต้องแสวงหาสถานะในระบบการศึกษาอย่างใหม่ ที่เป็นของรัฐข้างเดียว นอกวิสัยของวัด

กาลเวลาแห่งความนิ่งเฉยเลือนลอยผ่านมาจนถึง พ.ศ. ๒๔๙๐ พุดคร่ำๆ ว่า ๕๐ ปี องค์ปฐมสมฆานายก คือ พระพิมลธรรม (ซ้อย ชานตฺโต) จึงได้ยกเรื่องขึ้นมา เวลานั้น ท่านเป็นอธิบดีสงฆ์วัดมหาธาตุ และก็เป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง ท่านดำริที่จะฟื้นฟูพระราชนโยบายของในหลวงรัชกาลที่ ๕ ขึ้นมาให้เป็นจริง ในการที่จะตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ท่านจึงได้ประชุมพระเถรานุเถระ ๓๗ รูป ที่ตำหนักวัดมหาธาตุแล้ว ตกลงกัน ถือนำนั่นเป็นการประกาศตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนนั้นยังไม่มีคำว่ามหาวิทยาลัยนำหน้า แต่ถือว่าเป็นมหาวิทยาลัย โดยมีการศึกษาตลอดถึงอุดมศึกษา เปิดเรียนในวันที่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๐ นี่แหละก็คือที่ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ ได้เป็นนิสิตองค์แรกในรุ่นแรก เป็นผู้ที่ได้เริ่มต้นชีวิตให้เกิดเป็นมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีชีวิตจริง คือมีการเรียนการสอน นี่ว่ากันตามสภาวะ ถ้าไม่มีผู้เรียน ก็มีแต่ชื่อกับสถานที่ ก็คือไม่มีชีวิต ไม่มีผู้เรียน มีการเรียน มีการสอน เป็นการศึกษาของชีวิตจริง

เป็นอันว่า จากการที่ได้มีชื่อตามที่ได้ทรงสถาปนาเมื่อปี ๒๔๓๙ นับมาประมาณ ๕๐ ปี จึงเกิดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีชีวิตจริง โดยมีการเรียนการสอน มีนิสิตรุ่นแรกเกิดขึ้นมา ก็หวังว่าจะเจริญงอกงาม แต่แล้ว องค์ปฐมสมฆานายกอยู่มาได้ปีเศษๆ ก็อาพาธแล้วถึงแก่กรรมภาพ เหมือนปิดฉากแรกของมหาจุฬาฯ

ที่นี้ มหาจุฬาฯ ก็แว้งกว้างอีก ในขณะที่ฐานะอะไรๆ ก็ยังไม่มี ไม่เฉพาะในทางบ้านเมือง แม้ในคณะสงฆ์ องค์ปฐมสมฆานายกเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง เมื่อท่านสิ้นแล้ว เหมือนไม่มีเสาหลักกลางยึดรวมไว้ มหาจุฬาฯ ก็มีท่าที่แว้งกว้าง ต่อมา องค์พุทธยสมณนายก คือ พระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ) สมเด็จพระพุฒาจารย์ ได้พยายาม ถึงกับได้สร้างอาคารเรียนมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้นมา เป็นตึกใหญ่ ๓ ชั้น ให้ปรากฏเป็นหลักฐาน แต่ในแง่สถานะทางการ ก็ยังไม่มี และขาดหลักประกันในด้านทุนรอน เรียกได้ว่าอยู่กันมาอย่างระหกระเหิน ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐนั้น ได้ทราบที่ท่านต้องร่วมบริหารมหาจุฬาฯ ตั้งแต่ยังเป็นนิสิต เมื่อเรียนอยู่ในปีท้ายๆ ก็ต้องช่วยทำงานมหาจุฬาฯ แล้วพอเรียนจบได้ปีเดียว ถึงปี ๒๔๙๘ ก็ต้องเป็นผู้บริหารองค์จริง เรียกว่าเป็น “สังการเลขาธิการ”

ส่วนองค์ที่พูดนี้ เข้าเรียนมหาจุฬาใน พ.ศ. ๒๔๙๙ เวลานั้น ตามตารางสอนมีการเรียนวันละ ๕-๖ ชั่วโมง แต่ได้เรียนจริงวันละ ๑ ถึง ๒ ชั่วโมง อาจจะได้เรียนชั่วโมงเดียว หรือไม่ได้เรียนเลยก็ต้องถือเป็นธรรมดา แล้วอยู่มาได้อย่างไร ก็ต้องอาศัยกำลังใจ และความมีชีวิตชีวา เวลานั้น ท่านอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ เป็นองค์เด่น และเป็นกำลังใจสำคัญ สมัยก่อนนั้น เรามีประเพณีว่า ก่อนจะเข้าเรียน ในเวลาราว ๑๒.๔๕ น. จะมีสัญญาณตีระฆังบอกให้นิสิตนักเรียนไปประชุมกันที่ลานอโศก หน้าหอสมุดกลาง คือศาลาการเปรียญ วัดมหาธาตุ ไปฟังโอวาท ที่พระอาจารย์ผู้บริหารหมุนเวียนกันมาพูดให้ฟัง ท่านอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ตอนนั้น ทั้งเมื่อเป็นพระภิกษุวิญญู และยังไม่เป็นนั้น ท่านเป็นบุคคลสำคัญในการให้โอวาท ที่ทำให้เกิดกำลังใจ อาจจะเรียกว่าปลุกใจ ทำให้พระเถรต้นตอแข็งขันมีกำลังใจที่จะเล่าเรียน โดยให้มองไปถึงกาลข้างหน้าที่เราจะต้องช่วยกันทำงานให้พระศาสนาเจริญรุ่งเรือง ท่านพูดเล่าให้ฟังและกระตุ้นเร้าเตือนให้ตื่นใจว่าเวลานั้น ในประเทศต่างๆ พระพุทธศาสนาฟื้นฟูหรือเจริญขึ้นมาอย่างไร ท่านอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ได้เป็นกำลังใจให้แก่นิสิตนักเรียนรุ่นน้องรุ่นลูกหลานทั้งหลาย เป็นตัวอย่างให้เห็นกำลังใจที่ช่วยให้อยู่กันได้และเจริญกันสืบมา นี่ก็คือความเป็นมาเป็นไปซึ่งเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า ท่านอาจารย์จ่านงค์ ทองประเสริฐ ได้มีชีวิตคู่มากับมหาจุฬา

ทีนี้ เวลานั้น ทุนรอนอะไรๆ ก็แทบไม่มี จะยกตัวอย่างให้ฟังว่า มหาจุฬาฯ นี่มีทุนทำงานสักเท่าไร จะเห็นว่ารวมแล้วปีหนึ่งๆ มีเงินดำเนินงานไม่ถึง ๑ ล้านบาท เช่นอย่างในปี พ.ศ. ๒๕๐๗ มีทุนที่ได้มาจากไหนๆ รวมทั้งหมดไม่เต็ม ๖ แสน ๗ หมื่นบาท (๖๖๙,๖๗๓.๐๐ บาท) จากแหล่งอุปถัมภ์ใหญ่ ๓ แห่ง ดังนี้

๑. เงินอุดหนุนจากรัฐบาลไทย

(จัดสรรจากงบประมาณแผ่นดิน) ๑๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท

๒. ศาสนสมบัติกลาง

(โดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคม) ๒๓๐,๐๐๐.๐๐ บาท

นี่คือ จากรัฐและคณะสงฆ์รวมกัน ได้ไม่ถึง ๔ แสนบาท ไม่พอแน่ แล้วจะทำอย่างไร ก็ต้องดิ้นรนชวนขายเอาเองซิ

เรื่องนี้ ท่านอาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ ท่านทราบอย่างดี โดยได้ประสบมาเอง กลายเป็นว่าแหล่งทุนสำคัญไปได้จากมูลนิธิของต่างประเทศ ได้แก่มูลนิธิอาเซีย ของอเมริกัน แต่ก่อนนั้นเรียกว่ามูลนิธิอาเซีย ไม่เรียกว่าเอเชีย สมัยนั้น คำว่า “เอเชีย” ไม่มี เขาเรียกกันว่าอาเซีย แต่มาสมัยหลังถึงเวลานี้ เขาเปลี่ยนเรียกเป็นเอเชียกันหมดแล้ว เป็นเรื่องของความไม่แน่นอนตามยุคสมัย

ที่นี่ มูลนิธิอาเซียนั้น ก็ได้เป็นที่พึ่ง เป็นแหล่งอุปถัมภ์ หรือเป็นอุปถัมภ์สำคัญ แต่ก็ต้องเจรจากันเป็นรายปีว่าจะให้เท่าไร อย่างปี ๒๕๐๗ นั้น ทุนที่ให้มาคือ

๓. มูลนิธิอาเซีย (อเมริกัน) ๒๐๙,๐๐๐.๐๐ บาท

เงินอุดหนุนจากมูลนิธิอาเซียนี้นับว่ามากทีเดียว

รวมแล้ว ในปี พ.ศ.๒๕๐๗ นั้น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีทุนดำเนินงานได้มาจาก ๓ แหล่ง รวมทั้งหมดใกล้ๆ ๖ แสน ๗ หมื่นบาท ยังห่างไกลจากจำนวน ๑,๐๐๐,๐๐๐ บาท (หนึ่งล้านบาท) มาก นี่คือทุกปีจะได้มาประมาณนี้ บางปีก็เพิ่มขึ้น ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาท) บางปีก็ลดลงไป ๓,๐๐๐ บาท (สามพันบาท) อะไรทำนองนี้

มหาจุฬาฯ ที่อยู่มาได้แบบนี้ คงต้องเรียกว่าล้มลุกคลุกคลาน แล้วทำอย่างไรจึงจะอยู่ได้ด้วยดี ก็ต้องให้รัฐบาลหรือบ้านเมืองเขายอมรับ เพื่อให้เขายอมรับ ก็ได้ดินรนชวนขวายกันมา

ที่นี่ พอดินรนชวนขวายกันเอาจริงเอาจังจนเรื่องไปถึงรัฐบาลแล้ว รัฐบาลว่าอย่างไร รัฐบาลก็บอกว่า ของท่านนี่เป็นการศึกษาที่ไม่ถูกต้อง คณะสงฆ์เองก็ยังไม่ยอมรับเลย รัฐบาลจะไปรับรองได้อย่างไร เอาละสิ มันก็เป็นความจริงที่เขาจะเอามาอ้างได้ แต่ที่จริงมันคงเป็นเพียงการหาทางปฏิเสศ หรือเป็นวิธีหลบเลี่ยงของเขา แทนที่จะช่วยหนุนไปทางการคณะสงฆ์ ก็เอามาเป็นข้ออ้างในการที่จะปฏิเสธ การพยายามของเราก็มายบที่นี้ทุกที แล้วก็ทำให้เราเหนื่อยเปล่า นี่แหละที่ว่าองค์ปฐมสถานายกที่เริ่มเรื่องไว้ ท่านเป็นสังฆมนตรีว่าการองค์การปกครอง แต่ท่านสิ้นไปเร็วไว ไม่ทันที่การศึกษาของมหาจุฬาฯ จะได้เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ เรื่องก็ได้เป็นมาอย่างนี้

ในเวลานั้นนะ บางวัดออกกฎมาเลยว่า พระเณรองค์ไหนไปเรียนมหาจุฬาฯ จะไล่ออกจากวัด อย่างนี้จะว่ารุนแรงหรือไม่ ก็แล้วแต่ เรื่องก็ได้เป็นมาอย่างนี้

เป็นเวลายาวนานนักหนา ที่ทั้งมหาจุฬาฯ และมหามกุฏฯ ได้คิดหาทางกันว่าทำอย่างไรจะให้รัฐบาลรับรอง เพื่อจะได้มีความมั่นคงแน่นอน แล้วเพียรพยายามกันมา แล้วก็ไปจบที่รัฐบาลบอกว่าคณะสงฆ์เองก็ยังไม่รับรอง ทั้งมหามกุฏฯ และมหาจุฬาฯ ก็จึงต้องชวนกันช่วยกันหาทางที่จะให้คณะสงฆ์รับรอง จนในที่สุด ถึง พ.ศ. ๒๕๑๒ มหาเถรสมาคมก็จึงได้ออกคำสั่งให้การศึกษาของสภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย และการศึกษาของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ ขอให้ได้คำบอกคำเดียวนี้เอง ก็เป็นอันว่า การศึกษาของมหาจุฬาฯ ได้เป็นการศึกษาของคณะสงฆ์ใน พ.ศ. ๒๕๑๒

เอาละ นั่นเป็นความก้าวหน้าไปในขั้นที่สำคัญ ต่อจากนั้นก็เพียรพยายามดำเนินการด้านเดียวที่จะให้รัฐบาลรับรอง โดยตรากฎหมายเป็นพระราชบัญญัติออกมา แต่ก็ไม่ใช่ง่าย เดินเรื่องกันไปแล้วๆ อีกรๆ รับเรื่องแล้วผ่านไปถึงสภา รัฐบาลล้ม เอาใหม่ เรื่องเดินหน้าไป สภายุบ ติดขัดอะไรต่ออะไรไม่จบสิ้น มากหลายรัฐบาลล่องไป ไม่สำเร็จสักที ผ่านกาลเวลาแสนยาวนาน จนกระทั่งมีพุทธศตวรรษบัณฑิตจบกันไปหลายสิบรุ่น (ราว ๓๐ รุ่น) และจำนวนมากทีเดียวไปเรียนต่อจบปริญญาโท ปริญญาเอก จากต่างประเทศที่เขายอมรับ โดยมากจากอินเดีย บ้างลาสิกขาแล้วได้ไปเป็นปากเสียงให้แก่มหาจุฬาฯ ในสภาผู้แทนราษฎร แล้วในที่สุด ถึง พ.ศ. ๒๕๔๐ สภาก็ผ่านให้ รัฐบาลได้ตรากฎหมาย เกิดเป็น พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และ พ.ร.บ. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ สำเร็จล่องไปได้ และก็ทำให้ชื่อของมหาจุฬาฯ ต้องเรียกกันใหม่ ให้ถูกต้องตามกฎหมายนั้น เป็น “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” ไม่เรียกคำว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย” อย่างแต่ก่อน

ได้ว่ามาเสียยืดยาว และทั้งหมดนั้นก็คือประวัติความเป็นมาของมหาจุฬาฯ ซึ่งไม่ว่าจะระหกระเหินมาอย่างไรก็ตาม ก็เห็นได้แน่ชัดว่า การศึกษาของมหาจุฬาฯ ที่เป็นมานั้น ได้สืบสายมาในประเพณีการศึกษาของพระสงฆ์ไทยตั้งแต่ยุคโบราณ ที่วัดเป็นศูนย์กลางหรือเป็นแหล่งของการศึกษา เท่าที่จะมองเห็นได้ ก็ตั้งแต่สมัยสุโขทัย ก็คือสืบมาจากการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแต่ดั้งเดิมนั่นเอง จะว่าเป็นวิวัฒนาการแห่งการศึกษาของชาติไทย ก็เรียกได้

เราทั้งหลายควรจะศึกษาสืบประวัติความเป็นมาเป็นไปของการศึกษาของพระสงฆ์ไทย ของชาติไทย ที่ได้ผ่านมาในยุคสมัยต่างๆ โดยเป็นการปฏิบัติตามหลักการที่ว่า ให้รู้จักตัวเอง พึ่งรู้ เข้าใจเหตุปัจจัยแห่งความเจริญและเหตุปัจจัยแห่งความเสื่อม ให้สามารถเอาประโยชน์จากอดีตได้ ท่านที่มีเวลา มีความสนใจ น่าจะศึกษาค้นคว้าสืบค้น แม้แต่ให้รู้เห็นว่าการศึกษาของพระสงฆ์ไทยในสมัยอยุธยา ก่อนกรุงแตกเป็นอย่างไร ในกรุงศรีอยุธยา มีคัมภีร์ที่ได้รจนาขึ้นใหม่ เหมือนอย่างที่เป็นล้านนามิ มังคลัตถทีปนี และชินมาลีปกรณ์ เป็นต้น บ้างไหม และในช่วงต่อหลังกรุงแตกถึงพื้นตัว ในสมัยรัตนโกสินทร์ เป็นอย่างไร ซึ่งเป็นเรื่องที่คู่เคียงมากับความเป็นไปของบ้านเมืองอย่างที่ได้เล่าไปข้างแล้วนั้น

บัดนี้ เราพูดได้นับว่าเต็มปากว่า มหาจุฬาฯ นี้ มีความเจริญมั่นคง ท่านอาจารย์ ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ จึงได้ดำริให้อัญเชิญองค์พระปฎิมา พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินธรวร ศาสดาขึ้นประดิษฐานไว้ เป็นองค์ประธานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยสืบไป และนี่ก็เป็นจุดกำหนดสำคัญอีกครั้งหนึ่ง

อย่างที่ได้อธิบายเมื่อแล้วว่า เราอาจกำหนดเวลาเป็นช่วงละ ๕๐ ปี เริ่มด้วย ๕๐ ปีแรก คือจากการสถาปนาในวันที่ ๑๓ ก.ย. ๒๔๓๙ นับมา ๕๐ ปี ถึงวันตั้งเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนา แล้วเปิดการศึกษาในวันที่ ๑๘ ก.ค. ๒๔๙๐ มีการเรียนการสอนแท้จริง แล้วอีก ๕๐ ปี ก็เกิดมีพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาฯ ลงกรณราชวิทยาลัย รวมได้เป็น ๑๐๐ ปี นี่ถือเป็นมหาวิทยาลัยจริงแท้เต็มตัวแล้ว นับต่อจากนั้นมาอีก ถึงวันนี้ ถือเป็นกำไร ๒๗ ปี... ..

มหาจุฬาฯ ลำแดงพระพุทธศาสนาแก้ปัญหาของโลก

พระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นมาในโลก ทรงบำเพ็ญพุทธกิจ ประกาศพระศาสนา ตลอดจนทรงส่งพระสาวกไปประกาศศาสนา ที่ว่า “จรถ ภิกขเว จาริก” กระทั่งทรงแนะนำให้ทำสังคายนา ทั้งหมดทั้งมวลล้วนไปลงที่จุดมุ่งหมายอันเดียวกันทั้งนั้น คือ “พหูชนหิตาย พหูชนสุखाय โลกานุกมปาย, ขตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสสุตานิ” (เช่น วินย.๔/๓๒/๓๙) นี่เป็นข้อสำคัญ ถ้าใช้ถ้อยคำของยุคปัจจุบัน ก็เรียกได้ว่า อันนี้เป็นอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา พูดได้ว่า พระพุทธศาสนาเกิดมีขึ้นและเป็นมาเพื่อให้สัมฤทธิ์อุดมการณ์อันนี้

ดังนั้น จึงควรจำกันไว้ให้แม่นยำเลยทีเดียว พุทธพจน์ที่เป็น อุดมการณ์นี้มีมาในพระไตรปิฎกมากมาย แม้กระทั่งตรัสว่า (อง.เอก. ๒๐/ ๑๓๙/๒๘) เอกบุคคคือพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติ ขึ้นมาในโลก ก็เพื่อ พหูชนหิตายะ พหูชนสุखाเย โลกานุกมปายะ ที่ได้ว่าไปนั้น

ทีนี้ ที่ว่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัย พุทธศาสนา ก็คือเกิดมีขึ้นมาและดำเนินงานทำกิจการทั้งหลายเพื่อ ความมุ่งหมายอันนี้ คือ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข ของพหูชน เพื่อเกื้อการุณย์แก่มวลชาวโลก เหมือนอย่าง que พระพุทธเจ้าตรัสไว้ ในการที่ได้ทรงส่งพระสาวกตั้งแต่ชุดแรก ไปประกาศพระศาสนา นี่ คือข้อที่ชาวพุทธรู้ร่วมกันว่าจะต้องทำให้ได้ พระพุทธศาสนามีไว้ เพื่อจุดหมายอันนี้

เราทั้งหลายปฏิบัติกิจแห่งการเจริญไตรสิกขาเพื่อให้ ประจักษ์แจ้งถึงนิพพาน ก็คือหมดการยึดถือตัวตน บุคคลนิพพาน

ความเห็นแก่ตัวตนอะไรๆ ไม่มีเหลือแล้ว บุคคลนิพพานแล้ว เสร็จแล้วทำอะไร นี่แหละที่ว่า “โลกานุกัมปายะ” ก็คือทำการเพื่อโลก นี่แหละที่ว่าเป็ณอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา พุดง่ายๆ ว่า “บุคคลนิพพาน ทำการเพื่อโลก” ใช่ไหม?

เอาละ พระพุทธศาสนาก็คือเท่านี้ มาจบตรงนี้ นี่คืือว่าไปตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้เอง บุคคลนิพพาน นั่นคือขั้นของการศึกษาเล่าเรียน เสร็จแล้ว จบแล้ว ก็ทำการเพื่อโลก นี่คืือ เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ต้องทำให้ได้ แล้วก็มาบรรจบที่พระนามของพระพุทธปฏิมา พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินธรวรศาสดาลถึงอุดมการณ์ของพระพุทธศาสนา

รวมความว่า บรรดากิจกรรมกิจการทั้งหลายทั้งหมดทั้งสิ้น ในการที่เราทั้งหลายได้มาประดิษฐานองค์พระปฏิมาของพระพุทธเจ้าให้ทรงเป็นองค์พระประธานของมหาวิทยาลัย ก็เพื่อบุคคลนิพพานนี่ คืือที่ว่า พุชชนิตายะ พุชชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ เหมือนอย่างทื่องค์พระพุทธเจ้า และบรรดาพระมหาสาวกทั้งหลาย ได้ดำเนินกันมาในการบำเพ็ญศาสนกิจทั้งปวง เพื่อบริประโยชน์สุขแก่ประชาชน เพื่อบุคคลนิพพานแก่มวลชนชาวโลก ที่จะให้ทุกคนเจริญในการศึกษาในบุญในกุศลและสันติสุข

พระเณรทั้งหลายเพียรปฏิบัติให้จบไตรสิกขา ได้บรรลุมรรคผลนิพพาน ก็เป็ณการดำเนินปฏิบัติอันนี้ ที่จะได้บำเพ็ญกิจตามรอยพระบาทขององค์พระบรมศาสดา

ในสมัยก่อน แต่ครั้งโบราณนั้น เมื่อพูดว่า จาริกไปในโลก หรือเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปในโลก ก็ไม่ค่อยเห็นชัด มองเห็นแค่

ว่าจาริกไปที่นั่น ไปที่นี้ ในที่ไกลบ้าง ใกล้บ้าง ที่ละเล็กละน้อย เผยแผ่ไปได้ที่ละแห่งที่ละเมือง แต่มาถึงเวลานี้ ขึ้นศตวรรษที่ ๒๑ เป็นโลกาภิวัตน์แล้ว ทั้งโลกถึงกันหมดในฉับพลัน มองปุ๊บเดียว เห็นกันไปทั่วทั้งโลก เข้าสู่ยุค IT แล้วก็ AI แล้วจะอะไรๆ ก็ว่กันไป นี่ก็คือ จะทำอะไรๆ ที่เดียวปั๊บ ก็ไปถึงทั่วทั้งโลกปั๊บ ปัญหา ทุกข์ภัยอะไรๆ ก็ลามไปถึงกันโดยพลันแก้แทบจะทั่วทุกคน พระพุทธศาสนาที่ว่าทำการเพื่อประโยชน์สุขแก่พหุชน เพื่อเกื้อกูลแก่มวลชาวโลกนั้น จะต้องทำการแก้ปัญหา ดับทุกข์ สร้างความสุข ให้ได้กว้างไกล และให้ทันการณ์ อย่างถึงกันทันใดในโลกที่เร็วไวและฉับพลันนี้

หลักทำการเพื่อโลกนั้น จำเป็นชัดในยุคปัจจุบัน ที่เจริญกันไปเจริญกันมา มีแต่ปัญหา ตอนนี้อยากกลายเป็นว่าโลกทำท่าจะพินาศ และโลกที่จะพินาศนี้ ก็โดยที่โลกเสื่อมลงไป ทั้งโลกมนุษย์ และโลกธรรมชาติ

โลกมนุษย์นี้ที่ว่าเจริญนักหนา มีอารยธรรมก้าวหน้า แต่กลายเป็นว่าความเจริญจะเลือนหายไปในความเสื่อม การรบราฆ่าฟัน ศักสงครามไม่ได้ลดน้อยลงไป ความเจริญทางเทคโนโลยีกลายเป็นว่ามารับใช้การทำลายที่ทำให้โลกเดือดร้อน แคบเข้ามา ในสังคมที่ว่าเจริญล้ำหน้าอย่างอเมริกา เจริญไปเจริญมา กลายเป็นว่าเจริญไม่ทันความเสื่อม หรือความเจริญนั้นกลายเป็นความเสื่อมไปเสียเอง

ในสังคมที่ว่ามั่งคั่งพรั่งพร้อม คนแก่งแย่งแข่งขันแย่งชิงกัน ขัดแย้งกัน ไม่ไว้ใจกัน อยู่กันด้วยใจหวาดระแวง ชีวิตเร่งร้อน วุ่นวาย จิตใจไม่ดี เครียด เร่าร้อน กระวนกระวาย เป้อหน่าย ซึมเศร้า ฆ่าตัวตายง่าย ฆ่ากันตายโดยไม่ต้องเป็นศัตรู ทั้งที่มีกินมีใช้บริบูรณ์เต็มที แต่คุณภาพชีวิตไม่ดี กลับเสื่อมเสียสุขภาพ เกิดโรคระบาดอย่างใหม่ในสังคมของคนมั่งมี กลายเป็นเต็มไปด้วยคน

อ้วนพี แล้วก็โรคหัวใจ โรคไขมัน โรคความดันฯ โรคเบาหวาน จนถึงโรคไต รวมแล้วเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขด้วยธรรมทั้งนั้น

แต่ที่ชัดเจนเด่นขึ้นมา ทำให้มนุษย์ทั่วโลกรำร้อหวาดหวั่น กันนักหนา ก็คือความเสื่อมของโลกธรรมชาติ เช่นว่าปัญหาโลกร้อน ทะเลร้อน ภูเขา น้ำแข็งละลาย น้ำจะท่วมโลก ขยะจะล้น แผ่นดิน น้ำเน่าเสีย ถิ่นแดนแห้งแล้ง อากาศเป็นพิษ มลภาวะมากมาย มีแต่ฝุ่นควันเต็มทั่วไปหมด มนุษย์มีชีวิตอยู่กันต่อไป จะไม่ค่อยมีความสุข หรืออาจจะต้องกลายเป็นทนทุกข์อย่างมากมาย

เวลานี้ การแพทย์เจริญก้าวหน้านักหนา สามารถยืดชีวิต จะทำให้คนมีอายุยืนยาวอย่างมาก แต่พอมาเจอโลกที่เป็นอย่างนี้ คนทั้งหลายอาจกลายเป็นร้องทุกข์ว่า จะมีอายุยืนอยู่ไปทำไม นี่จะยืดอายุให้เราต้องทนอยู่ไปกับความทุกข์ในโลกที่แสนจะทรมาณนี้ หรือ จะอยู่กันไปทำไม ในโลกที่ร้อนมากขึ้นๆ อย่างนี้ แคร์ร้อนถึง $45-50^{\circ}\text{C}$ ก็แทบไม่น่าจะมีชีวิตอยู่แล้ว ตอนนี้ก็สงสัยแล้วว่า จะอยู่ต่อไป ดีหรือไม่ดี ตรงนี้เป็นตัวอย่างที่ว่าพระพุทธศาสนาจะต้องมาแก้ไข มาช่วยให้คนที่จะมีอายุยืนต่อไป สามารถอยู่กันเป็นสุขได้ อย่างดี นี่ก็เป็นตัวอย่างของการที่จะทำกิจหน้าที่ ตามคติอันเป็นอุดมการณ์ที่ว่า พุทฺชนฺหิตายะ พุทฺชนฺสุขายะ โลกาณุกัมปายะ ซึ่งจะทำให้ได้อย่างเต็มที่

อารยธรรมของโลกปัจจุบันคืออารยธรรมตะวันตก ได้เจริญมาถึง ค.ศ. 2000 เรียกว่าขึ้นสหัสวรรษใหม่ ที่ว่าเป็นโลกาภิวัตน์ เมื่อใกล้จะขึ้นสหัสวรรษใหม่นั้น ปัญหาธรรมชาติสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมวิปริตได้ผุดโผล่ปรากฏชัดขึ้นมาในประเทศตะวันตกนั้น เฉพาะอย่างยิ่งในอเมริกา ทำให้สังคมตะวันตกได้ตื่นตัวขึ้นมา

มองเห็นปัญหา แล้วหาทางแก้ไข ถึงกับตั้งวัน Earth Day ขึ้นมาในปี 1970/๒๕๑๓ พวกคนตะวันตกเหล่านั้นสำนึกผิดว่า พวกเขาบรรพบุรุษของเขาได้สร้างความเจริญ ได้พัฒนาบ้านเมืองขึ้นมาบนพื้นฐานของความคิดความเข้าใจที่ผิด

ที่ว่าบรรพชนคนตะวันตกมีความคิดความเข้าใจที่ผิดในการพัฒนาสร้างความเจริญของประเทศชาติบ้านเมือง หรือสร้างอารยธรรมนั้น คือแต่ดั้งเดิมสืบกันมา นับแต่ยุคกรีกโบราณ แม้แต่นักปราชญ์ใหญ่อย่าง Socrates และ Plato ก็ได้มีความคิดความเชื่อและสั่งสอนกันมาว่า มนุษย์ถูกสร้างมาให้เป็นผู้ใหญ่ เป็นเจ้าของ เป็นเจ้านายเป็นผู้ครอบครองธรรมชาติ มีอำนาจโดยชอบที่จะกำจัดทำลาย จัดการ และเอาธรรมชาติมาทำหั้นปั้นแต่งทำให้เป็นต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่ตนตามใจปรารถนา หรือไม่ก็ถือว่าธรรมชาตินั้นเป็นศัตรูของมนุษย์ มันทำให้มนุษย์ลำบากยากเข็ญเป็นภัยอันตราย ตั้งแต่ความหนาวเย็น และภัยธรรมชาติมากมาย มนุษย์จะต้องต่อสู้กับธรรมชาตินั้น ต้องทำลาย ต้องกำจัด ต้องปราบ ต้องเอาชนะมัน ต้องเอามันมาจัดการและจัดทำให้เป็นต่างๆ ที่จะรับใช้สนองความต้องการของมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็จะอยู่ดีมีความสุขพัฒนาเป็นใหญ่ได้ครอบครองทรัพย์สินถิ่นแดนจนถึงเป็นเจ้าของโลก

ความคิด ความเชื่อ และคำสอนอย่างที่ว่านี้ มาถึงยุคสมัยใหม่ในยุโรป ก็ยิ่งหนักแน่น ชัดเจน เอาจริงเอาจังมากขึ้นอย่างที่จะเห็นได้ในวาทะของ René Descartes, Francis Bacon, John Stuart Mill, Sigmund Freud และ Matthew Arnold เป็นต้น และคนตะวันตกนั้นก็เชื่อว่า ถือว่า เพราะการที่พวกเขา

มุ่งมั่นทำหั้นเอาชนะธรรมชาติ พวกเขาจึงได้ทำการต่างๆ ในการที่จะล่วงรู้เข้าใจและล่วงเอาความลับของธรรมชาติออกมาใช้จัดการธรรมชาตินั้น พลิกผันปั่นแต่งมันให้เป็นไปต่างๆ ได้ตามใจปรารถนา และเขาก็ภูมิใจว่า ด้วยความคิดความเชื่อแล้วทำการอย่างนี้ วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของตะวันตก จึงล้ำหน้าเลย ตะวันออกอย่างพวกจีนและอินเดียไปได้

แนวคิดความเชื่ออย่างที่ว่ามานี้เรียกว่า conquest of nature หรือ dominion over nature หรือ mastery of/over nature แล้วคนตะวันตกเหล่านั้นก็ภูมิใจกันมาว่า ด้วยความคิดความเชื่ออย่างนี้ พวกตนจึงได้เจริญก้าวหน้ามีอารยธรรมที่ยิ่งใหญ่ขึ้นมาเหนือกว่ามนุษย์พวกอื่น จนกระทั่งจวนจะขึ้นสหัสวรรษใหม่ ได้เจอภัยพิบัติที่เกิดจากความวิบัติวินาศของธรรมชาติที่ถูกพวกตนทำลายนั้น จึงสำนึกผิด พากันหันกลับไปดิ้นรนบรรพบุรุษของตัวเอง

เมื่อสำนึกผิด ตื่นตัวกันขึ้นมาแล้ว คนก็หันไปบอกกัน ชวนกันเตือนกันให้เปลี่ยนท่าทีใหม่ ไม่ให้มองธรรมชาติเป็นศัตรู แต่ให้คน “friendly” เป็นมิตรกับธรรมชาติ ให้รักธรรมชาติ เกิดมีจริยธรรมสิ่งแวดล้อมขึ้นมาเป็น environmental ethics ให้รู้จัก recycle กำจัดขยะได้ จัดการขยะเป็น วิชานิเวศวิทยา/ecology เด่นขึ้นมา คนรู้จักพูดกันถึงระบบนิเวศว่า ecosystem ให้หันไปสงวน ให้เอาใจใส่ทะนุถนอมดูแลรักษาธรรมชาติ ให้เอาจริงเอาจังอย่างเป็นระบบ แบบแผนเป็น conservation กันเลย และบอกกล่าวกระตุ้นเตือนให้ตื่นตัวกันไปทั่วโลก

แต่เวลาผ่านไป แม้ในบางถิ่นบางแดนจะมีการดูแล
ธรรมชาติรักษาสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจัง ได้ผลดีไม่น้อย แต่ว่า
โดยรวม ชีวิตโลกก็เสื่อมลงไป ในสังคมที่วุ่นวายมาก ถึงจะจัดระบบ
การดูแลธรรมชาติรักษาสิ่งแวดล้อมได้ดี แต่ก็สู้กระแสบริโภคนิยม
ไม่ไหว กินเสพกันจนเหลือไม่รู้จักประมาณ ไม่มีโภชนมัตตัญญูตา
ที่จะให้บริโภคด้วยปัญญาที่รู้จักพอดี ยิ่งในประเทศที่กำลังพัฒนา
และจำพวกที่ล้าหลัง ผู้คนไม่มีวินัยในการเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่กันไป
แค่ตามกระแสของค่านิยม มีแต่จะทับถมซ้ำเติมปัญหา ที่จะดูแล
รักษาชีวิตโลกนี้ไว้ ไม่ต้องไปพูดถึง

เป็นอันว่า คนสมัยใหม่ยุคปัจจุบัน ในสังคมแห่งประเทศไทยที่
เรียกว่าพัฒนาแล้วอย่างสูง มีอารยธรรมที่เจริญล้ำหน้า แม้จะได้
ตื่นตัวกันขึ้นมา ประการนั้นจะดูแลรักษาโลกนี้ไว้ให้มนุษย์เจริญ
ต่อไปโดยมีธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่ดี ละเลิกแนวคิดความ
เชื่อที่นำวิถีแห่งการพัฒนาอย่างผิดพลาดซึ่งบรรพชนยึดถือสืบกัน
มา บอกว่า จะเป็นมิตรกับธรรมชาติ แต่ไม่มีแนวคิดใหม่ที่จะนำมา
วิถีแห่งการพัฒนาต่อไป จึงอยู่ในภาวะที่เรียกได้ว่าเคັงคว้าง ไม่มี
ทางไปที่ชัดเจน

ชีวิตว่าเป็นมนุษย์ที่พัฒนา ด้วยภาวะของโลกที่มณีนัย

เมื่อได้บอกแล้วว่า บัดนี้ มนุษย์ชาวตะวันตกที่ก้าวหน้ามี
อารยธรรมยิ่งใหญ่ ได้ตระหนักรู้แล้วว่าแนวคิดความเชื่อที่จะสร้าง
ความเจริญด้วยการข่มเหงทำลายธรรมชาตินั้น เป็นความผิดพลาด
เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน จะนำโลกไปสู่ภัยพิบัติ และบอกกัน สอน

กัน ให้เปลี่ยนท่าทีใหม่ โดยหันไปรักธรรมชาติ เป็นมิตรกับธรรมชาติ จะต้องช่วยกันอนุรักษ์ธรรมชาติ นี่เป็นความเปลี่ยนแปลงที่ดี น่าจะเป็นทางของการแก้ปัญหา ที่จะนำชีวิโลกไปสู่ความเจริญมั่นคงและมีสันติสุข

แต่ดูให้ดี ท่าทีแห่งความสัมพันธ์อย่างใหม่ ที่มนุษย์จะกลายเป็นมิตรผู้ไปรักธรรมชาตินั้น ยังมีใช่เป็นการแก้ปัญหาได้แท้จริง เพราะเมื่อว่าโดยพื้นฐาน ตามความหมายที่แท้ นั้นเป็นเพียงการเปลี่ยนท่าทีแห่งความสัมพันธ์ เปลี่ยนจากความเป็นศัตรูสู่ความเป็นมิตร แต่โดยที่แท้ มนุษย์ก็ยังมองธรรมชาติแยกต่างหากจากมนุษย์ ธรรมชาติก็อยู่ปากหนึ่ง เป็นฝ่ายหนึ่ง มนุษย์ก็อยู่อีกปากหนึ่ง เป็นอีกฝ่ายหนึ่ง เพียงแต่เปลี่ยนท่าทีแห่งความสัมพันธ์อย่างที่ว่า คือ ที่แต่ก่อนมา ถือว่าเป็นศัตรู บัดนี้สงสารเห็นใจขอให้เป็นมิตรกัน พูดสั้นๆ บอกว่า อย่างนี้ไม่ยั่งยืน และไม่แท้ไม่จริง แก้ปัญหาได้ไม่ลุล่วง

หันมาดูในพระพุทธศาสนา พึงรู้เข้าใจมองเห็นตามเป็นจริงคือตามที่มันเป็นของมันว่า โลกทั้งหมด หรือทุกสิ่งทุกอย่างที่มีในโลก ที่รวมเป็นโลกนั้น โดยสภาวะ เป็นธรรมชาติ คือเกิดมีเป็นไปตามธรรมดาแห่งความสัมพันธ์ที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยทั้งนั้น และในความสัมพันธ์กันนั้น ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปของแต่ละหน่วยธรรมชาติในระบบความสัมพันธ์นั้น ก็จะเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดผลดี-ร้าย เป็นคุณ-โทษถึงกัน ตามความสัมพันธ์ในระบบที่เป็นทั้งโลกนั้น ทั้งนี้ รวมทั้งบรรดามนุษย์ทั้งปวง โดยที่ว่าตัวมนุษย์หรือเนื้อตัวที่แท้ของมนุษย์นั้นทั้งหมด ก็คือชีวิต ซึ่งเป็นหน่วยธรรมชาติ ที่ปรากฏแก่สังคมมนุษย์โดยมีตัวบุคคลเป็นป้ายประกาศ

ตามที่ว่านี้ พุทธสันๆ ได้ว่า ในการอยู่ในโลก เมื่อต้องการให้มนุษย์อยู่ดีมีความสุขความเจริญที่เป็นคุณประโยชน์แท้จริงแก่ตน มนุษย์ก็ต้องดำเนินชีวิตเป็นอยู่และทำการต่อสิ่งทั้งหลาย คือต่อหน่วยธรรมชาติอื่นทั้งหลายในวิถีทางแห่งความสัมพันธ์อันถูกต้องที่จะเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดผลดีที่เกื้อกูลเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ชีวิตของมนุษย์นั่นเอง ตลอดไปถึงแก่ชีวโลกทั้งหมด

นี่คือคติที่เป็นหลักของพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเรื่องยืดยาวแต่ต้องรวบรัดพูดให้จบลงได้เพียงเท่านี้ เพราะเวลาที่จะพูดหมดไปนานแล้ว พูดเลยมาเกินเวลาไปอีกเท่าตัว พูดไว้สั้นๆ ว่า ภาวะที่หน่วยธรรมชาติทั้งหลายในขอบเขตที่เกี่ยวข้องนั้นๆ เป็นอยู่เป็นไปด้วยดีในวิถีทางที่เป็นความเกื้อกูล อยู่ในความสมบูรณ์ที่สมดุล เป็นคุณแก่ชีวิตมนุษย์ ทั้งกาย ใจ ปัญญา และในการที่จะประกอบกุศลกิจให้สัมฤทธิ์ด้วยดี อันนี้คือภาวะที่เรียกว่า “รมณีย์”

ถึงนี้ ก็มาบรรจบกับเรื่องของงานนี้ ที่ว่ามหาจุฬาฯ กำลังจัดสรรถิ่นสถานอันเป็นที่สถิตประดิษฐานหลวงพ่อบุญมาหาจุฬาลงกรณชุตินธรบรรพชาสาดานี้ จะสร้างขึ้นให้เป็น “รมณียพุทธอุทยาน” งานนี้ก็มาเข้าหลัก ที่เป็นคติของคำว่า “รมณีย์” ที่เป็นคำตรัสของพระพุทธเจ้า ซึ่งจะโยงสถานที่สถิตประดิษฐานองค์พระประธานของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยนี้ ย้อนไปถึงถิ่นกำเนิดของพระพุทธศาสนา คืออรุเวลาเสนานิคม อันรมณีย์ที่พระโพธิสัตว์ตถาคตองค์พระทัยใช้เป็นที่พักพิงเพียร และพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ ที่ร่มต้นพระศรีมหาโพธิ์ บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา

เริ่มด้วยการเสด็จถึงอุรุเวลาเสนานิคม ที่พระพุทธเจ้าตรัส
เล่าพระดำริของพระองค์ ณ ที่นั้น (เช่น ม.ม. ๑๒/๓๑๔/๓๒๒) ว่า

รมณียะ วต ภูมิภาโค

“ผืนแผ่นดินถิ่นนี้ รมณียะจริงหนอ” และพระองค์ได้ทรง
บรรยายด้วยว่า ถิ่นที่นั่นดี มีไพร่สมรุ่มรื่นชื่นบานใจ มีน้ำใส
ไหลเย็น ผืนแผ่นดินที่ลาดริมฝั่งก็เรียบราบสะอาด พร้อมด้วยถิ่น
ชุมชนรายล้อม “ชล วต” เป็นที่เหมาะจริงแท้แก่การบำเพ็ญเพียร

นั่นคือถิ่นอุรุเวลาเสนานิคมอันรมณียะ บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา
ที่สถิตของต้นพระศรีมหาโพธิ์ ที่พระพุทธเจ้าประทับตรัสรู้ และก็
จึงพูดได้ว่า อุรุเวลาเสนานิคม ถิ่นรมณียะ เป็นที่ตั้งต้นของ
พระพุทธศาสนา หรือจะว่าเป็นที่กำเนิดของพระพุทธศาสนา ก็ได้

แล้วการอยู่ในถิ่นรมณียะ การสร้างที่อยู่อาศัยให้รมณียะ ก็ได้
เป็นคติสำคัญในพระพุทธศาสนา ดังเช่นเมื่อทรงอนุโมทนาการสร้าง
วัด พระพุทธเจ้าได้ตรัสพระคาถาที่มีประโยคหนึ่งว่า (วินย.๗/๒๐๓/๘๘)

วิหาเร การเย รมเม.

แปลว่า: พึงสร้างวิหาร (ที่อยู่ ภูมิ วัด) ที่รมณียะ.

(รมม คือรมย์ เป็นคำที่มักใช้ในคาถา เท่ากับ รมณียะ คือรมณียะ ในความร้อยแก้ว)

“รมณียะ” แปลว่า รื่นรมย์ น่าชื่นชม น่ายินดี ถิ่นรมณียะมี
คุณสมบัติสำคัญคือ พร้อมด้วยพสกษานานาพืชพรรณและแหล่ง
น้ำ เช่น แม่น้ำ สระน้ำ (ฉายุกกสมบัติ) เป็นถิ่นทัศนีย ที่เรียบ
สะอาดน่าดูน่าเดิน มีดินฟ้าอากาศสะอาดสดใสร่มรื่นด้วยสายลม
แสงแดดที่พอดี (ภูมิภาคสมบัติ) เป็นต้น

คำว่ารมณีย์ เป็นที่ประธานบรรจบแห่งภาวะที่เกื้อกูลกลมกลืนกัน ระหว่างโลกของธรรมชาติ กับชีวิตของมนุษย์ ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างมาแล้ว ตั้งแต่ทรงใช้ถิ่นรมณีย์เป็นที่บำเพ็ญเพียร มีพุทธพจน์มากมายตรัสถึงถิ่นฐานบ้านเมือง พุทฺธนาขุนเขาป่าสวนอุทยาน สระโบกขรณี เป็นต้น ที่รมณีย์ แต่ไม่มีเวลาที่จะพูดต่อไป ได้แค่ลงท้ายสั้นๆ

เป็นอันว่า อุบาสก อุบาสิกา พุทธิกชน ควรสร้างวัดสร้างกุฏิวิหารให้รมณีย์ ชาวบ้านชาวเมืองควรอยู่ในถิ่นอาศัย ตั้งแต่หมู่บ้านขึ้นไป ที่รมณีย์ และในที่สุด มนุษย์ทั้งหลายจะต้องพัฒนาและอนุรักษ์โลกนี้ให้เป็นแดนรมณีย์ คติรมณีย์นี้แหละที่จะแก้ปัญหาลงโลกให้หมดไป

เพราะฉะนั้น เมื่อสร้างรมณียพุทธอุทยานนี้ ก็ขอให้โยงไปถึงอุรุเวลาเสนานิคมอันรมณีย์ ซึ่งเป็นที่อภิมหาของต้นพระศรีมหาโพธิ์บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ที่พระพุทธเจ้าองค์พระศาสดาตรัสรู้ เป็นจุดตั้งต้นแห่งพุทธกิจ เริ่มประกาศพระพุทธศาสนา

เอาคติรมณีย์นี้แหละ ให้อารยชนยึดแทนคติพิชิตธรรมชาติแล้วจะแก้ปัญหาลงโลกให้หมด ปัญหาของโลกละมีมากมาย ถึงจะไม่มีเวลาที่จะบรรยาย ก็ให้จับที่ปัญหาของโลกละแห่งธรรมชาติเป็นแกนกลางดังที่ว่ามานี้

วันนี้ เราทั้งหลายได้พร้อมใจกันทำมงคลพิธีที่ประเสริฐในการอัญเชิญองค์พระปฐมมา “พระพุทธมหาจุฬาลงกรณชุตินทรบรรพตศาสดา” ขึ้นประดิษฐานบนฐานชุกชี ในบริเวณที่จะสร้างเป็นรมณียพุทธอุทยาน ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขอให้คติรมณีย์นี้แผ่ขยายออกไป ให้สัมฤทธิ์ภาวะรมณีย์ขึ้นมากว้างไกลทั่วไปในโลก ขอให้สมจริงอย่างที่ได้มีอุรุเวลาเสนานิคมอันรมณีย์ในครั้งพุทธกาลนั้น ขอให้ความสุขสันต์สวัสดิมี จตุรพิธพรชัย จงสัมฤทธิ์แก่ทุกท่านทั่วกันตลอดไป